

Liutauras Kraniauskas, Aldis Gedutis

Socialinių ir humanitarinių mokslų vertės paieškos Lietuvoje: monizmas, pliuralizmas ir administracinė kontrolė

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas lietuviškų socialinių ir humanitarinių mokslų (SHM) vertinimo diskursas ir kaip konkuruojančios filosofinės mokslo sampratos – monizmas ir pliuralizmas – struktūruoja nacionalinį mokslo lauką. Mokslinės vertės atpažinimo ir identifikavimo klausimas aptariamas rekonstruojant svarbiausias 1994–2015 m. plėtoto diskurso apie SHM vertinimo kriterijus prielaidas bei pozicijas. Siekiama parodyti, kokias implikacijas akademiniam pasaulyje turėjo šio diskurso generuoti teisiniai ir administraciniai sprendimai ir kokiais būdais SHM bendruomenės reagojo į šiuos sprendimus. Straipsnyje teigiame, kad mokslo administracinės sistemos dinamiką generuoja ne tik įtampa tarp monizmo (pozityvizmo) ir pliuralizmo (epistemologinės įvairovės), bet ir mokslo bendruomenių priešinimasis didėjančiai administracinei kontrolei, kuri netiesiogiai techniniais sprendimais devalvuoja SHM ir dažnai paneigia jų prasingumą, o skatindama orientuotis į globalias simbolinio prestižo sistemas reprodukuoja netolygius galios santykius tiek tarp skirtingų mokslinių disciplinų, tiek tarp mokslo administratorių ir mokslininkų.

Pagrindiniai žodžiai: socialiniai mokslai, humanitariniai mokslai, vertinimo praktikos, vertinimo kriterijai, administracinė mokslo kontrolė, rezistencija.

Key words: social sciences, humanities, evaluation practices, evaluation criteria, administrative control of science, resistance.

Pradžia: monizmas, pliuralizmas ir administracinis diskursas

Vienas pamatinių klausimų svarstant socialinių ir humanitarinių mokslų (SHM) vertinimo kriterijus siejamas su abstrakčiu klausimu, kiek

(iš viso) yra mokslų?¹ Jis neturi nieko bendro su jau įprasta ir nusistovėjusia mokslo sričių ir krypčių klasifikacija, bet aktualus tada, kai teigiama, kad yra tik vienas mokslas, pasižymintis apibrėžtais požymiais, kurie mokslą (at)skiria,

¹ Straipsnyje išsakytos idėjos ir didesnė dalis medžiagos išspausdinta mūsų knygoje „Socialinių ir humanitarinių mokslų vertinimo praktikos Lietuvoje“ (2013). Kadangi pastaruju metu Lietuvoje vis dažniau iš politikų ir mokslo administratorių išgirstama kritika socialinių ir humanitarinių mokslų atžvilgiu, tikime, kad SHM vertinimo diskurso analizė leis geriau suprasti sudėtingą galios žaidimų lauką moksle platesniam skaitytojų ratui, o naujai atkartoti argumentai padės formuoti atsakingą mokslo politiką.

tarkim, nuo religijos ar metafizikos. Tokios pozicijos atstovus pavadinkime monistais. Monistų teigimu, visam mokslui būdinga plačiausia prasme viena ontologija, viena epistemologija ir viena metodologija. Tokia griežta mokslo samprata, viena vertus, aiškiai atskiria mokslą nuo ne mokslo, kita vertus, sukuria trintį tarp tų, kurie turi galią tam tikrą discipliną X paskelbti mokslu, ir tų, kurie tos galios neturi, todėl priversti nuolat teisintis bei pabrėžti savo moksliskumo statusą. Kitaip tariant, svarbu, kas diktuoja taisykles ir kriterijus.

Kita vertus, jei mokslų yra daugiau nei vienas, vadinasi, susiduriama su skirtingomis priegomomis, skirtingomis ontologijomis, epistemologijomis ir metodologijomis. Teigiančiuosius, kad mokslų yra daugiau nei vienas, įvardysime pliuralistais. Pliuralizmo atveju tampa svarbi kiekvienos mokslo rūšies apibrėžtis. Jei esama dviejų ar daugiau mokslų grupių, tai derėtų aiškintis, kas joms bendra ir kas jas skiria. Taip pat svarbi šių grupių tarpusavio konkurencija ir tolerancija. Jei viena grupė neigia kitos grupės moksliskumą, kyla neapibrėžtumas, galintis lemti atitinkamus socialinius padarinius, tokius kaip mažinamas arba nutraukiamas finansavimas, stabdomas akreditavimas, ribojamas dėstymas mokyklose ar universitetuose ir t. t.

Mokslo monizmo ir pliuralizmo klausimų svarstymas yra mokslo filosofijos problema, kuria nuodugniai domisi nedidelis ratas mokslininkų. Jiems svarbios konceptualios skirtys, apibrėžtys, fenomenų įvardijimas, o svarstymus dažniausiai stimuliuoja bendrieji mokslinio pažinimo ir epistemologijos klausimai. Konkrečios pozicijos ir argumentai – esi monistas ar pliuralistas – dažniausia užgimsta kaip vidinės diskurso tvarkos subrandintos loginės išvados,

nors anapus jų neretai slypi konkreti socialinė tikrovė bei praktiniai interesai, įgalinantys ir reikalaujantys plėtoti konkretų diskursą.

Nepaisant konceptualių skirtumų, plėtojami diskursai yra globalūs, jais grindžiamos ne tik pavienių mokslo bendruomenių savasties bei identiteto prielaidos, bet ir egzistencijos sąlygos. Taip teigdami, esame tikri, kad mokslo apibrėžties diskursas modernioje visuomenėje įgyja institucionalizuotas formas ir pamažu tampa administraciniu diskursu (arba yra inkorporuojamas į jį), o abstraktūs svarstymai ir argumentai pavirsta mokslo ir jo kokybės objektyvavimo bei vertinimo rodikliais.

Pasitelkdami Lietuvos SHM šiame straipsnyje kaip tik ir norime parodyti, kaip įvyksta perėjimas iš mokslinės diskusijos į administracinį diskursą, kaip konceptualios ginčo pozicijos tampa valdymo instrumentais bei rezistencinėmis praktikomis ir kokias formas monizmo bei pliuralizmo ginčas įgyja socialiniame, technologiniame ir juridiniame lygmenyje. Savo analizę pradėsime nuo retrospektyvios lietuviškų SHM vertinimo klausimo svarstymų apžvalgos. Vėliau aptarsime kai kuriuos administracinius sprendinius, kuriais siekta apibrėžti mokslininkų kvalifikacijos įvertinimo kriterijus ir jų implikacijas akademiniam lietuviškų SHM laukui. Svarstymuose bandysime atskleisti ne tiek lietuviškų SHM situacijos savitumą, kiek lokalaus konteksto sąsajas su globaliu mokslo apibrėžčių diskursu.

Lietuvos mokslo ekspertizės poreikis ir mokslininkų klasifikacija

Nepriklausomoje Lietuvoje iki 1994 metų niekas nekėlė SHM vertinimo klausimo nei

kaip socialinės, nei kaip administracinės, nei kaip konceptualios problemos. Tiesa, pirmieji bandymai įvertinti mokslo kokybę, prasidėję 1994 m., sieti ne tik su SHM: siekta peržiūrėti ir įvertinti viso Lietuvos mokslo padėtį. Tuometinėje komunikacijoje figūravo lyg ir savaime akivaizdūs bei nekvestionuojami teiginiai apie mokslo krizę, nepakankamą finansavimą, protų nutekėjimą ir kt. Vienas pirmųjų bandymų viešai įvardyti lietuviškojo mokslo problemas bei pasiūlyti jų sprendimo būdus priklauso biochemikui Arvydui Janulaičiui². Šis bandymas nėra unikali pavienio mokslininko nuomonė. Tuo metu pastebimas naujo Lietuvos mokslo būklės vertinimo diskurso formavimasis. A. Janulaitis viešai išreiškė tas nuomones ir pozicijas, kurios tuo metu cirkuliavo mokslininkų bendruomenėje. Kad tai nėra pavienė pastanga, liudija greta vykę bandymai įvertinti Lietuvos mokslo būklę ir sumažinti krizės padarinius. Šiuos procesus inicijavo LR Vyriausybė ir Lietuvos mokslo taryba (LMT).

A. Janulaitis laikraštyje „Mokslo Lietuva“ (1994 m. vasario 10–23 d., Nr. 3) viešai kreipdamasis į LMT konstatavo, kad „Lietuvos mokslas išgyvena labai sunkų savo egzistencijos laikotarpį“ (Janulaitis 1994; 7). Būtent šie sunkumai ir yra pretekstas kreiptis į LMT su siūlymais, kurie galimai turėtų pagerinti esamą situaciją. Krizės identifikavimas yra pirmas žingsnis, nes krizės suvokimas reikalauja imtis priemonių, kurios padėtų ją įveikti. Kalbėjimas apie krizę be tolesnių siūlymų ir planų yra nekonstruktyvus ir neprasmingas. Taip „krizinė“

retorika, prasidėjusi deskriptyviame lygmenyje, pereina į normatyvinį ir/ar vertybinį lygmenį. A. Janulaitis taip pat vartoja vertybinę retoriką, kuri leidžia sustiprinti svarstomos problemos svarbą ir mastą:

Aksioma, kad intelektualinis tautos potencialas yra pagrindinis Lietuvos resursas, nuo kurio lygio priklausys mūsų valstybės ateitis. Vertinant mokslininkus, kaip sudėtinę intelektualinio potencialo dalį, būtų nusikalstama vykstančius procesus toliau palikti saviškai (Janulaitis 1994; 7).

Citata rodo, kad Lietuvos mokslo savireguliacija ne(be)veikia, todėl krizinės būklės įveika suponuoja ne mokslininkų, bet mokslo administratorių pozicijų stiprinimą ir kontrolės sistemos taikymą. Priešingu atveju mokslo procesų savieiga dar labiau pagilins krizę ir turės pasekmių valstybei.

A. Janulaitis skiria dvi (ne)pakeliamo sunkumo priežastis: „vidinis protų nutekėjimas“ ir nepakankamas finansavimas. Pirmoji priežastis siejama su tuo, kad mokslininkai arba keičia savo veiklos sritis ir darbo pobūdį, t. y. palieka mokslą, arba savo darbe užsiima komercine ar gamybine veikla, kuri nebepalieka laiko fundamentaliems moksliniams tyrimams. Dėl finansavimo stygiaus mokslininkai ne(be)gali realizuoti savo potencijų ir pamažu praranda turėtą kvalifikaciją. Kadangi A. Janulaitis nepaaiškina, su kuo siejama turėta mokslininkų kvalifikacija, o pirmieji keturi Nepriklausomybės metai nėra pakankamas laiko tarpas tą kvalifikaciją įgyti, galima daryti prielaidą, kad ankstesnius mokslininkų gebėjimus ir žinias A. Janulaitis siejo

² 1994 m. prof. Arvydas Janulaitis buvo biotechnologijos instituto „Fermentas“ vyriausiasis mokslinis bendradarbis, Europos akademijos tikrasis narys, Lietuvos MA narys korespondentas.

su sovietine mokslo sistema. Pagrindinis šios sistemos trūkumas – aiškiai išreikštas ideologinis diktatas, kurio žalą iš dalies kompensavo tai, kad sistema veikė centralizuotai ir planingai, todėl aiškiai reglamentavo užduotis ir finansavo valstybės užsakytus mokslo tyrimus.

Dar viena A. Janulaičio minima Lietuvos mokslo problema – „lygiavos principas“, t. y. netinkamas finansinių srautų mokslo institucijoms paskirstymas:

Finansuojamos mokslo įstaigos, bet ne temos. Turbūt niekas nesiginčys, kad ne visų mokslininkų pasiekimai ir potencialas yra lygūs. Lygiavos principo taikymas palaiško vidutinybes, o ne gabiausias ir produktyviausias mokslininkus ar svarbiausias Lietuvai temas (Janulaitis 1994; 7).

Ši citata rodo, kad Lietuvos mokslo lauke veikia bent dvi mokslininkų kategorijos: (i) vidutinybės, kurių potencialas ir laimėjimai neprilygsta (ii) gabių bei produktyviausių mokslininkų laimėjimams. Lygiavos principas pasireiškia vienodu abiejų kategorijų tyrėjų finansavimu. Atkreiptinas dėmesys ir į užuominą, kad esama dviejų tyrimo temų: temos, (a) svarbios Lietuvai, ir (b) Lietuvai mažiau svarbios ar visai nesvarbios. Vadinasi, anot A. Janulaičio, ateityje derėtų finansuoti ne mokslo įstaigas, bet Lietuvai svarbias temas, kurias plėtoja gabūs mokslininkai.

Aišku, ką daryti su gabiais mokslininkais, tiriančiais Lietuvai aktualią tematiką, ir ką daryti su vidutiniškais mokslininkais, kurie nagrinėja Lietuvai neaktualias temas. Kyla klausimas dėl gabių, bet neaktualias temas nagrinėjančių, ir vidutiniškų, bet aktualias temas nagrinėjančių, mokslininkų. Kadangi aukščiau pateiktoje citatoje tarp dviejų kategorijų – „gambiausi ir

produktyviausi mokslininkai“ bei „svarbiausios Lietuvai temos“ – naudojama disjunkcija (ar), tektų pripažinti, jog ir vieni, ir kiti turėtų būti skatinami: vienus legitimuoja asmeninės savybės (gabumas ir produktyvumas), kitus – pasirinktos tematikos svarbumas ir aktualumas. A. Janulaičio teiginius galima apibendrinti žemiau pateiktoje schemeje.

	Aukšta kokybė	Žema kokybė
Aktuali Lietuvai	finansuoti	finansuoti
Neaktuali Lietuvai	finansuoti	nefinansuoti

1 pav. **Mokslinių tyrimų finansavimo matrica 1**
(A. Janulaičio pozicijos rekonstrukcija)

A. Janulaičio pozicija, regis, visiškai racionali ir pagrįsta, tačiau jo tekste nėra jokių nuorodų, įgalinančių nuspręsti, kokios temos Lietuvai yra svarbiausios. Be to, jei mokslininkų produktyvumą galima išmatuoti kiekybiškai, tai gabumo kriterijų A. Janulaitis nepateikia. Tokiu atveju kyla du klausimai:

1. Kas (ir kaip) nustato Lietuvai svarbiausias temas?
2. Kas (ir kaip) turėtų spręsti, kurie mokslininkai yra gabūs, o kurie ne?

Abu klausimai pasižymi tuo, kad juose atsiranda nuorodų į galios diskursą. Gebėjimas

spręsti, kas mokslo lauke yra aktualu ir kurie to lauko dalyviai yra gabūs, sutvirtina sprendimo galią įgijusių socialinių grupių ar mokslininkų bendruomenių pozicijas ir suteikia privilegijuotą statusą, lyginant su kitais akademinio lauko subjektais.

Atsakymas į 2 klausimą lyg ir aiškus – A. Janulaitis siūlo kuo skubiau atlikti tarptautinę viso Lietuvos mokslo ekspertizę. Tarptautiniai ekspertai jau įvertino Estijos ir Latvijos mokslo padėtį, todėl Lietuva galėtų pasinaudoti gerąja kaimynų patirtimi, nes:

tarptautinės ekspertizės duomenys būtų pagrindas, kuriuo remiantis (nesiūloma juos visais atvejais priimti kaip absoliučią tiesą), taikant objektyvius kriterijus, galima būtų svarstyti apie Lietuvos mokslo padėtį, plėtros strategiją ir diferencijuotą, o ne lygiavos principu skirstomą finansavimą (Janulaitis 1994; 7).

Šiuo atveju esamos situacijos vertinimo iniciatyva perduodama tarptautiniams ekspertams, kurie turi ir taiko [A. Janulaičio nenurodytus, tačiau] objektyvius kriterijus. Šios ekspertizės rezultatais turėtų remtis LMT tam, kad pradėtų „kurti Lietuvos mokslo plėtros strategiją ir diferencijuoto mokslinių tyrimų finansavimo principus“ (Janulaitis 1994; 7). Taigi į pirmą klausimą atsakytą. Tačiau ar tarptautiniai ekspertai gali nustatyti, kokios mokslinių tyrimų temos svarbiausios Lietuvai?

Visame tekste akivaizdi A. Janulaičio orientacija į Vakarų: siekis atlikti tarptautinę ekspertizę, vakarietiško pavyzdžių pateikimas, užsienio ekspertų citavimas, tokių teiginių, kaip antai „Vakaruose tai aksioma“ vartojimas

ir t. t., byloja, kad vietiniai ištekliai ir pajėgos nepajėgios atlikti esamos situacijos ekspertizės bei įvertinimo. Tačiau tarptautiniai ekspertai neminimi ir kaip tie, kurie galėtų spręsti apie Lietuvai svarbiausias temas. Galima nuspėti, kad svarbių temų sąrašas A. Janulaičiui yra savaime suprantamas, tačiau tos jos niekur neminimos. Turint omenyje tai, kad padedama ekspertų LMT turėtų kurti mokslo plėtros strategiją, ko gero būtent ši institucija yra viena tų, kurios turėtų spręsti apie konkrečių temų svarbą Lietuvai. Tačiau aiškaus ir apibrėžto atsakymo į 2 klausimą A. Janulaitis visgi nepateikia.

A. Janulaičio tekste Lietuvos mokslas suvokiamas kaip vientisas darinys, išgyvenantis krizę. Kol kas SHM tyrimai neišskiriami nei kaip (ne) aktualūs Lietuvai, nei kaip atliekami (ne)gabi mokslininkų. Vienintelis A. Janulaičio kreipimosi aspektas, kuriam galimai būtų nepritarusi dalis SHM atstovų, tai tarptautinė viso Lietuvos mokslo ekspertizė, t. y. simbolinės ir sprendimo galios delegavimas užsienio ekspertams kaip pranašesnei socialinei grupei akademiniam mokslo lauke.

Vietinė Lietuvos mokslo ekspertizė: E. Vilko komisija

Kai kuriuos A. Janulaičio siūlymus lygia-grečiai įgyvendino Eduardo Vilko vadovaujama komisija. 1994 m. pirmą kartą atliktas Lietuvos valstybinių mokslo ir studijų institucijų veiklos vertinimas. Vertinimą inicijavo Lietuvos Respublikos Vyriausybė, kurios potvarkiu (1994m. sausio 20 d. potvarkis Nr. 40p) sudaryta komisija³ atliko mokslo ir studijų institucijų

³ Komisijos nariai: prof. E. Vilkas (pirmininkas), prof. A. Čizas, prof. B. Juodka, prof. K. Kriščiūnas, prof. R. Pavilionis, dr. J. Puodžius, prof. Z. Rudzikas, prof. R. Slizys ir prof. J. Vilemas.

savianalizės anketų ekspertizę. Rezultatai Vyriausybei pateikti 1994 m. birželio 15 ir liepos 7 dienomis, o lapkričio mėnesį paviešinti laikraštyje „Mokslo Lietuva“ (1994-11-30, Nr. 18).

Komisijos išvadose pažymima, kad pateikti vertinimai ir išvados nėra kategoriški dėl dviejų priežasčių: 1) dėl glaustų terminų vertinimai atlikti skubotai; 2) anketinio vertinimo patikimumas yra ribotas. Dėl šių priežasčių numatytas antrasis vertinimo etapas, kuriame turėtų būti atlikta išsamesnė institucijų veiklos analizė, o „ekspertizės objektais turėtų būti smulkesni institucijų padaliniai, o gal ir atskiros mokslininkų grupės“ (Vilkas ir kt. 1994; 5). Svarbu tai, kad antrame etape turėtų dalyvauti ne vien Lietuvos, bet ir užsienio ekspertai. Vertinimo pabaigoje pateiktas siūlymas 2.11., kuriame skelbiama: „Nedelsiant turi būti parengta antrąjo vertinimo etapo metodika ir kalendorinis planas, suderintas su Norvegijos Nacionaline mokslo taryba, preliminariai sutikusia dalyvauti vertinant Lietuvos mokslo potencialą“ (ten pat). Šioje situacijoje kyla pagrįstas klausimas, kokia buvo E. Vilko komisijos atlikto vertinimo prasmė? Kam reikėjo atlikti tyrimą, pripažinti nepakankamą rezultatų patikimumą ir iškart kreiptis pagalbos į užsienio ekspertus?

E. Vilko komisija savikritiškai fiksuoja asimetriją tarp lietuvių ir norvegų ekspertų. Lietuvių komisijos rezultatai apibūdinami kaip nepatikimi, taip siekiama pasiteisinti ir nusiiinti bent dalį atsakomybės dėl vertinimo

išvadų, kurios gali sukelti vietinės mokslininkų bendruomenės nepasitenkinimą. Taigi atsakomybė ir galutinio sprendimo galia netiesiogiai perduodama norvegų ekspertams, kuriems iš anksto suteikiamas „pasitikėjimo kreditas“.

Vertinime konstatuojama (tiesa, be konkrečių pavyzdžių), kad Lietuvos mokslininkai „vykdo svarbius mūsų šalies kultūrai ir ūkiui darbus, nemaža tų darbų dalis yra pripažįstama pasaulio mokslinės visuomenės. Sėkmingai rengiami aukštos kvalifikacijos specialistai, organizuojamos studijos ir tose mokslo srityse, kuriose iki šiol jų Lietuvoje nebuvo“ (Vilkas ir kt. 1994; 5). Atkreipiamas dėmesys ir į didėjančią publikacijų tarptautiniuose žurnaluose bei tarptautinėse konferencijose dalyvaujančių mokslininkų skaičių (ten pat). Svarbu tai, kad E. Vilko komisija Lietuvos mokslo privalumus sieja su tarptautiškumu ir integracija į pasaulinį mokslą. Tačiau šie privalumai nekompensuoja Lietuvos mokslui būdingų problemų: protų nutekėjimo, skurdaus finansavimo⁴, mažėjančio mokslinių tyrimų ir naujų technologijų kūrimo produktyvumo, mažo vidutiniškai vienam mokslininkui per metus tenkančių publikacijų skaičiaus, galiausiai mokslinio ir pedagoginio personalo senėjimo.

Komisija pirmajame etape atliko ir valstybinių mokslo institutų bei aukštųjų mokyklų fakultetų mokslinės veiklos vertinimą. Išskirtos dvi institucijų kategorijos: „gerai įvertintos“ ir „nepatenkinamai įvertintos“⁵.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tik vienas komisijos narys – R. Pavilionis – atstovauja SHM. Komisijos pirmininko disciplininė tapatybė nėra „gryna“ – tarp matematikos ir ekonomikos. Tuo tarpu likę 7 komisijos nariai atstovauja gamtos ir tiksluosius mokslus (GTM).

⁴ Pirmos dvi problemos atitinka A. Janulaičio Lietuvos mokslo būklės diagnozę.

⁵ Dalis mokslo institucijų išvis neminimos, dėl ko galima daryti prielaidą, kad arba jos atsidūrė tarp gerai ir nepatenkinamai įvertintų, arba išvis nebuvo vertintos. Iš pateikto dokumento neaišku, kuri versija teisinga.

Pirmos kategorijos institucijoms siūlomas paskatinimas (finansavimo didinimas ir/ar peratestavimas), antros – sankcijos (reorganizacija, integracija, teisių apribojimas). Tiesa, komisijos vertinimas nėra kategoriškas, pateikiama argumentacija, primenanti A. Janulaičio motyvais sudarytą schemą. Šioje argumentacijoje išryškėja išlygos, leidžiančios išlikti nepatenkinamai įvertintoms institucijoms:

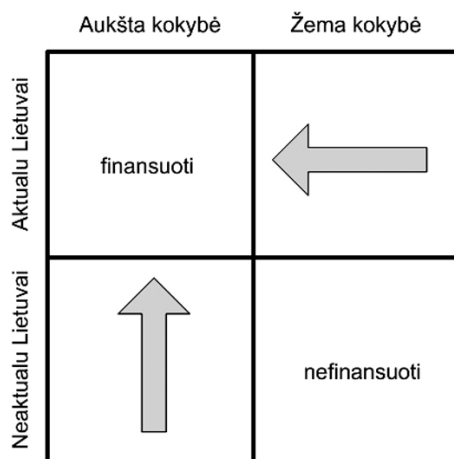
Jei nepatenkinamai dirbanti institucija yra labai reikalinga šaliai ar atskiram jos regionui, tai turi būti pasiūlyti būdai jos veiklai pagerinti (papildomas finansavimas iš valstybės, o taip pat savivaldybių biudžeto, galimybės stažuotis kitose Lietuvos ar užsienio institucijose ir pan. (Vilkas ir kt. 1994; 5).

Kaip kontrastas gerai veikiančioms institucijoms priešpriešinamos „vilko bilietą“ gavusios, t. y. neberemtinios, institucijos:

Valstybinės mokslo įstaigos, kurių veikla įvertinta nepatenkinamai (...), ir kurios nėra parengusios tolesnės veiklos detalių planų, turėtų būti reorganizuotos, panaikinant joms valstybinės mokslo įstaigos statusą ir perduodant dalį dabar užimamų patalpų bei pagrindinių priemonių valstybinėms mokslo ir studijų institucijoms mokslo ir studijų reikmėms (Vilkas ir kt. 1994; 5).

Šįkart komisijos siūlymai jau yra sankcionuojantys ir drausminantys. E. Vilko komisija išvadas pateikia iš galios pozicijų. Komisija, naudodamasi Vyriausybės jai suteiktu autoritetu, sprendžia, ką finansuoti, ką peratestuoti, ką reorganizuoti, kas turi rengti detaliuosius tolesnės veiklos planus, iš ko perimti patalpas ir pagrindines priemones, t. t. Savaime suprantama, kad tokie sprendimai užprogramuoja konfliktą ir sukelia nepatenkinamai įvertintų institucijų vadovybės nepasitenkinimą.

Kokią žinią siunčia E. Vilko komisija norintiems išlikti institutams ir mokslininkams? Norintiesiems išvengti sankcijų siūlomi du keliai: arba gerinti tyrimų kokybę, arba imtis Lietuvai ir/ar jos regionams aktualios tematikos (2 pav.). Beje, komisijos išvadose paliekama tam tikra spraga ar netiesioginė išlyga, kuria gali pasinaudoti nekokybiškai dirbančios institucijos. Jos gali imtis aktualios tematikos arba įtikinti vertintojus, kad nagrinėjama tematika yra aktuali. Taip joms būtų sudaryta galimybė „pasitaisyti“.

2 pav. **Mokslinių tyrimų finansavimo matrica 2** (rekonstrukcija, kaip E. Vilko komisijos siūlymai koreguotų A. Janulaičio schemą, pateiktą 1 pav.)

Po dvejų metų vienas E. Vilko komisijos narys R. Slizys kartu su Stanislovu Žurausku (1996) sukritikavo komisijos atliktą ekspertizę. Anot jų, viskas vyko pernelyg greitai ir skubotai: LR Vyriausybės potvarkis išleistas 1994-01-20, o vertinimas turėjo būti atliktas iki 1994-05-15, nes rezultatai pateikti 1994-07-01. Autoriai atkreipia dėmesį į atliktos ekspertizės broką. Mat

per pakartotiną atestaciją 1995 m. paaiškėjo, kad prieš tai patenkinamai įvertintos institucijos – Biochemijos, Biotechnologijos, Kultūros ir meno institutai – dirba gerai, todėl turėjo būti priskirtos gerai dirbančiųjų grupei. Todėl:

Surinkta medžiaga ir ekspertų vertinimai gali ir turi būti toliau analizuojami, tikslinamos padarytos išvados. Didžiausias atlikto vertinimo trūkumas yra labai ribotas ekspertizės išvadų patikimumas, ypač socialinių, agrarinių ir gamtos mokslų srityse. Pagrindinė šio trūkumo priežastis – per daug glausti ekspertizės terminai. Dėl laiko stokos ne visi klausimai anketose ir klausimyne ekspertams buvo pakankamai tiksliai suformuluoti, nepakankamai griežtai motyvuota pačių ekspertų atranka (kai kuriais atvejais stebėtas ir geriausiai įvertintų institucijų ir ekspertų grupių vadovų darboviečių sutapimas, kai kuriose grupėse daugumą ekspertų sudarė vienos institucijos atstovai), nepakako laiko suderinti kriterijus ir jų taikymą skirtingose ekspertų grupėse (Slizys ir Žurauskas 1996; 4).

Dar vienas svarbus R. Slizio ir S. Žurausko (1996) pastebėjimas retrospektyviai siejamas su E. Vilko komisijos vertinimu ir skirtingų disciplinų vertinimo specifika:

Lietuvos ekspertų išvados ir rekomendacijos, padarytos remiantis mokslo ir studijų institucijų savianalizės anketomis 1994 metais, bei 11 valstybinių mokslo institutų atestacijos rezultatai 1995 metais parodė, kad „lietuviškos“ ekspertizės patikimumas yra proporcingas tos srities mokslo lygiui: patikimiausi rezultatai gauti fizikos, matematikos, liuanistikos mokslų srityse, o socialinių mokslų srityje ekspertų išvados pripažintos nepatikimomis, papildomos ekspertizės reikalauja ekspertų išvados agrarinių ir gamtos mokslų srityse: socialinių mokslų ekspertų grupių vertinimai buvo visiškai priešingi (Slizys ir Žurauskas 1996; 4).

Būtent dėl šio pastebėjimo, mūsų požiūriu, svarbu atkreipti dėmesį į tai, ar šiame E. Vilko komisijos vertinime ryškėja skirtumai tarp gam-

tos ir tikslųjų mokslų (GTM) ir SHM. Viena vertus, atskirtis gali būti fiksuojama, jei tarp gerai vertintinų institucijų dominuotų GTM srityje besispecializuojančios mokslo ir studijų įstaigos. Kita vertus, atskirtį ir diskriminaciją liudytų tai, kad bendra retorika ir dominuojantis vertinimo išvadų tonas būtų grindžiamas SHM nepalankiomis prielaidomis.

Tiesa, šiame kontekste derėtų pastebėti, kad paprastai Nepriklausomybės pradžioje socialinių mokslų būklė vertinta gerokai prasčiau nei humanitarinių mokslų. Pvz., „Socialinių mokslų būklė Lietuvoje galima apibūdinti labai paprastai – ji yra bloga“ (Nekrašas 1995; 9). Arba kita versija, kurioje sugretinami socialiniai ir humanitariniai mokslai pastarųjų naudai:

Nesakyčiau, kad humanitarinių ir socialinių mokslų srityje viskas sustojo, bet puikiai suprantate, kad šiuose moksluose per pastarąjį dešimtmetį turėjo įvykti lūžis. Po šio lūžio tikrai nelabai kas atsirado. Humanitariniai mokslai stipriai susovietėję nebuvo. Baltistika funkcionuoja, mūsų filosofai, kad ir Romanas Pleckaitis, Evaldas Nekrašas, Arvydas Šliogeris, yra sukūrę stiprias mokyklas (Juodka 2002; 16–17).

Nepaisant šių skirtumų, E. Vilko komisijos vertinimo tekste, panašiai kaip ir A. Janulaičio atveju, Lietuvos mokslas suvokiamas monistiškai, t. y. kaip vientisas darinys, kuris atliekant vertinimą neskaidomas į skirtingus mokslus. Vieninteliai svarbūs skirtumai – aktualumas ir mokslininkų kokybės lygis. Taigi paaiškinimas, kur dingo socialinių mokslų institucijos, nepateiktas.

E. Vilko komisijos vertinimo rezultatų ir išvadų retorika nesuteikia pakankamo pagrindo įžvelgti SHM diskriminavimą. Tačiau vienas iš E. Vilko komisijos vertinimo keblumų – taikytų

kriterijų neapibrėžtumas. Kriterijai lyg ir pateikiami, tačiau jie kelia daug klausimų ir palieka neaiškumą. Pvz., vėlgi neaišku, kas nustato ir apsprendžia temų aktualumą, arba kokiais konkrečiais kriterijais remiantis buvo atskirtos gerai ir nepatenkinamai dirbančios institucijos ir pan. E. Vilko komisijos vertinimą papildoma ir šiek tiek paaiškina tame pačiame „Mokslo Lietuvos“ numeryje (1994 m. lapkričio 30 d., Nr. 18) LMT publikuoti Lietuvos mokslo tikslai ir plėtros principai. Aptardama paramą mokslui krizės sąlygomis LMT teigia, kad:

laipsniškai tęsiant nuo pirmųjų Nepriklausomybės atkūrimo metų pradėtą mokslo reformą, diferencijuota valstybės parama mokslui turi:

- stiprinti mokslo sritis, tiesiogiai susijusias su Lietuvos kultūra, tautos savimone, socialinio gyvenimo pažanga, Lietuvos gamtos resursais ir aplinkos apsauga;
- proporcingai remti pagrindines fundamentinių tyrimų ir studijų sritis, kad valstybė nuolatos turėtų tam tikrą skaičių aukšto lygio mokslininkų, galinčių perimti pasaulinio mokslo patyrimą ir rengti kvalifikuotus specialistus, teikti paramą specialioms tyrimams diferencijuoti atsižvelgiant į jų kokybę (Lietuvos mokslo taryba 1994; 6).

Mokslo ir studijų įstatymas įtvirtina natūralių nuolatinę lietuvių kalbos ir Lietuvos kultūros fundamentinių tyrimų prioritetą; prioritetiniais laikytini ir Lietuvos istorijos fundamentiniai tyrimai. Kitus šiandien natūraliai išylančius ilgalaikius Lietuvos mokslo prioritetus (prioritetinius tikslus, sritis, objektus) galima išvardinti tik stambiu planu (Lietuvos mokslo taryba 1994; 7).

Akivaizdu, kad nuolatiniu Lietuvos mokslo prioritetu turi būti šalies mokslinė ir techninė kultūra, mokslui imlios visuomenės ugdymas. Prioritetiniais laikytini tyrimai, reikalingi palaikyti mokslo pagrindinių sričių aukštam lygiui, tarptautiniu mastu pripažinti. Pagal tarpvalstybinius įsipareigojimus vykdomi tyrimai, Lietuvos gyvenimui ir ūkio raidai gyvybiškai svarbūs

taikomieji tyrimai. Prioritetinės tyrimų sritys gali būti konkretinamos tik esant ilgalaikėms Lietuvos ūkio plėtojimo programoms (Lietuvos mokslo taryba 1994; 7).

LMT išskiria prioritetus, siejamus arba su Lietuvai svarbiomis ir aktualiomis temomis, arba su kokybiškais tyrimais, kurie šįkart įvardijami kaip fundamentiniai, tarptautiniu mastu pripažinti tyrimai. Įdomiausia tai, kad LMT tekste esama tam tikrų prieštaravimų. Viena vertus, LMT lyg ir bando įgyti simbolinę galią bei konkretinti mokslo prioritetus ir remtiną tematiką, tačiau, kita vertus, parodo, jog šie prioritetai siejami su anapus mokslo esančiais kontekstais, kurie grindžiami vertybinėmis politinio šalies elito bei visuomenės nuostatomis:

Šalies mokslo prioritetai kyla iš valstybės ir visuomenės tikslų, šalies poreikių, pripažįstami visuotiniu sutarimu kaip akivaizdi tiesa ir būtinybė. Dirbtinis valstybinių mokslo prioritetų deklaravimas atskirų visuomenės ar mokslinių grupių interesais neleistinas – platesnė visuomenė, valstybė paprastai iš to naudos neturi (Lietuvos mokslo taryba 1994; 7).

Šiame kontekste kyla klausimas, kaip tada suderinti fundamentinius, į pasaulinį mokslą orientuotus tyrimus su nauda platesnei visuomenei ar valstybei bei „visuotiniu sutarimu kaip akivaizdžia tiesa ir būtinybe“ (ten pat)?

Norvegijos mokslo tarybos ekspertai vertina Lietuvos mokslą

Praėjus beveik metams po E. Vilko komisijos atlikto Lietuvos mokslo vertinimo, prasidėjo kitas etapas, į kurį įtraukti užsienio ekspertai. E. Vilko komisijos tekste minimą susitarimą dėl Lietuvos mokslo ekspertizės ir vertinimo 1995 m. kovo – gegužės mėnesiais pasirašė Lie-

tuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras Vladislavas Domarkas ir Norvegijos Karališkosios ministerijos švietimo, mokslo ir bažnyčios reikalų ministras Gudmundas Hernesas. Susitarimą savo parašais taip pat patvirtino Studijų kokybės vertinimo centro direktorius Algirdas Čižas ir Norvegijos mokslo tarybos generalinis direktorius Christianas Hambro.

Vertinimo tikslas – „įvertinti ir suteikti pagalbą Lietuvos Vyriausybei bei mokslo institucijoms, planuojant Lietuvos mokslo ateitį“ (Dargys 1996; 1). Norvegijos ekspertų dėmesys sutelktas tik į mokslinę veiklą, todėl universitetai ir jų padaliniai buvo svarbūs tik tiek, kiek jų veikla siejosi su moksliniais tyrimais. Vertinimas pagrįstas „Lietuvos mokslo institucijų ataskaitomis, tarptautinėmis Lietuvos tyrėjų publikacijomis ir vizitais į mokslo institucijas. Ekspertų grupės turėjo parengti rekomendacijas tolesnei tirtų mokslo sričių plėtrai, ypač atsižvelgiant į tarptautinį bendradarbiavimą, doktorantų rengimą ir mokslinių tyrimų institucijų bendradarbiavimą Lietuvoje“ (Advisory Board 1996; 9).

Skirtingai nei A. Janulaičio ar E. Vilko komisijos, kurių poziciją galima įvardyti kaip mokslinį monizmą, norvegų ekspertai atstovauja pliuralistinei perspektyvai. Iki norvegų siekta įvertinti viso Lietuvos mokslo būklę, o norvegai „Lietuvos mokslą“ padalijo į aštuonias dalis, kurias vertino atskirai. Tiesa, vertinimo pradžioje ir pabaigoje esama tam tikrų bendrų nuorodų, komentarų bei siūlymų, tačiau kartu aiškėja, kad skirtingoms disciplinoms ar mokslams kyla skirtingų problemų. Taigi pagal tyrimo kryptis buvo sudarytos 8 ekspertų grupės (rekonstruojant SHM verti-

nimo kriterijų kaitą mums aktualios 4, 5 ir 7 mokslų grupės):

1. Žemės ūkio mokslai.
2. Fizika, matematika ir informatika.
3. Biologija ir geologija.
4. Filosofija, modernioji istorija, politiniai mokslai, sociologija.
5. Baltų, slavų ir germanų kalbos ir literatūra.
6. Medicinos mokslai.
7. Ekonomika ir teisė.
8. Inžinerijos mokslai.

Tiesa, norvegų ekspertizės tekste nepaaiškintos tokios pliuralistinės klasifikacijos priežastys. Pvz., nelabai aišku, kodėl humanitariniai disciplinos filosofija ir istorija sugrupuoti kartu su socialiniais mokslais – sociologija ir politikos mokslais. Lygiai kaip ir ekonomikos bei teisės priskyrimas tai pačiai grupei reikalautų detalesnio pagrindimo ir argumentacijos.

Nagrinėdami visas tris SHM grupes norvegų ekspertai pabrėžia svarbą tarptautiškumo, kuris apima tarpinstitucinius ryšius, studentų ir tyrėjų mainus, tarptautines publikacijas, naujausias vakarietiškas žinias, užsienio kalbų svarbą ir kt. Ekspertai primygtinai rekomenduoja, kad „dabartinės pastangos internacionalizuoti Lietuvos humanitarinių mokslų tyrimus būtų toliau tęsiamos ir stiprinamos“ (Advisory Board 1996; 65). Vienas svarbesnių leitmotyvų – ideologizuota sovietinė SHM praeitis, kuri riboja tarptautinius ryšius, bendradarbiavimą ir publikacijas. Tuo metu, kai lietuviški SHM buvo uždari ir apsiribojo ideologiškai „teisingomis“ teorijomis, vakarietiški SHM pažengė toli į priekį tiek teorijų, tiek metodologijų srityse. Todėl norvegų ekspertai visoms trimis SHM grupėms paprastai rekomenduoja perimti gerąją pasauli-

nių SHM patirtį ir skatinti tarptautiškumą tiek instituciniame, tiek ir individualiame lygmenyje. Pavyzdžiui, vienas esminių visų ekspertų grupių pastebėjimų – neefektyvi ir nereikalinga habilitacija. Siūloma peržiūrėti profesūros suteikimą. Vietoj habilitacijos kaip vienas iš kriterijų siūlomas „mažiausiai dviejų straipsnių paskelbimas tarptautiniuose recenzuojamuose žurnaluose“ (Advisory Board 1996; 53). Kartu rekomenduojama gilinti anglų kalbos žinias ir tvirtinti anglų kalbos pozicijas Lietuvos moksle. Anot ekspertų, lietuvių mokslininkams nederėtų pasiduoti kalbiniam šovinizmui, kuris buvo aktualus 1989–1991 m. Atgavus nepriklausomybę kalbinio šovinizmo tendencijos „būtų žalingos intelektualinei, socialinei ir politinei nepriklausomos Lietuvos Respublikos plėtrai. Jos susilpnintų Lietuvos gebėjimą suprasti ir paveikti savo kultūrinę ir politinę aplinką, todėl tai galėtų kelti grėsmę valstybės nepriklausomybei ateityje“ (Advisory Board 1996; 54–55).

Tarptautinis matmuo akivaizdus ir tada, kai 4 ir 5 SHM grupės sulaukia priekaišto dėl pernelyg didelio dėmesio lietuviško konteksto tyrinėjimams ir dominuojančio istorinio požiūrio. Lietuviška problematika atriboja vietinius tyrėjus nuo naujausių mokslo tendencijų ir teorijos sąskaita verčia susitelkti vien ties empiriniais tyrimais, o istoriniai aspektai užgožia sisteminius tyrinėjimus (Advisory Board 1996; 50).

Istorikams, filosofams, sociologams ir politikos mokslų atstovams rekomenduojama persiorientuoti. Norvegų ekspertai pabrėžė, kad būtina didinti teorinę ir metodologinę kompetenciją:

Istorijoje ir socialiniuose moksluose daugiau dėmesio derėtų skirti pamatinėms teorinėms ir metodologinėms problemoms, siekiant išvengti

empirinių tyrimų, turinčių mažai aiškinamosios galios, spąstų ir vienareikšmiškų interpretacijų, pagrįstų dogmatizmu ir vedančių į jį. Lietuvos mokslas, kaip ir bet kuris kitas mokslas, turėtų prisidėti prie tarptautinių žinių kaupimo ir tarptautinio akademinio dialogo. To negalima pasiekti nesusipažinus su šiuolaikiniais teoriniais laimėjimais, kurie turėtų būti studijuojami klasikinių žinių kontekste (Advisory Board 1996; 55).

Panašu, kad norvegų ekspertai vietinius empirinius tyrimus vertina kaip per mažai ambicingus, todėl negalinčius prisidėti prie tarptautinio žinių kaupimo ir indėlio į pasaulinį mokslą. „Saugi“ empirika sovietmečiu padėdavo SHM išvengti sovietinės ideologijos, tuo tarpu nepriklausomoje Lietuvoje derėtų susipažinti ir įvaldyti naujausias teorijas, kurios priartintų SHM prie tarptautinių mokslinių standartų. Tai, savo ruožtu, padėtų nukreipti empirinius tyrimus tinkamesne linkme.

Istorikams siūloma daugiau dėmesio skirti pasaulinės, tarptautinės ir lyginamosios istorijos tyrimams, kartu primenama, kad jie neturėtų pamiršti adekvataus savo tautos praeities supratimo. Filosofijoje ir socialiniuose bei politiniuose moksluose daugiau dėmesio ekspertai siūlo skirti sisteminiams tyrimams, ypač srityse, kuriose dominavo istorinis požiūris. Atliekamus empirinius tyrimus rekomenduojama derinti su tvirtai pagrįsta teorine ir metodologine refleksija. Akcentuojamas gebėjimas susieti savo problemas ir atradimus su klasikiniiais bei šiuolaikiniais teoriniais darbais, kad „prisidėtų prie žinių kumuliacijos ir tarptautinio dialogo“ (Advisory Board 1996; 58).

Filologijos srities humanitariniai mokslai, anot norvegų ekspertų, turi orientuotis į du prioritetus: „1) Lietuvos kultūros, kuri buvo slo-

pinama sovietmečiu, atgaivinimą; 2) lietuviškos šiuolaikinių tyrimų mokyklos plėtrą modernių kalbų, ypač anglų, prancūzų ir vokiečių, studijų srityje“ (Advisory Board 1996; 65). Baltų kalbų filologams turima mažiau priekaištų, nes jų tyrimai aktualūs Lietuvos kultūrai. Derėtų stiprinti kitų kalbų studijas, todėl rekomenduojama plėsti akiratį, siekti tarptautiškumo, atsisakyti atgyvenusio požiūrio ir temų, kurias norvegų ekspertai ironiškai įvardija kaip „Tolstojus Lietuvoje“ ir pan. (Advisory Board 1996; 63).

Daugiausia problemų išskirta ekonomikos ir teisės mokslų srityje. Būtinai ilgalaikis mokslinių tyrimų ekonomikoje ir teisėje plėtros planas, kuris apibrėžtų „tyrimų prioritetus, apimtų priemones, užtikrinančias geresnį balansą tarp fundamentinių ir taikomųjų tyrimų, ir paskirstytų tyrimų lėšas skirtingoms institucijoms“ (Advisory Board 1996; 74). Siekiant užtikrinti aukštesnę šių disciplinų kokybę rekomenduojama puoselėti bendradarbiavimą su užsienio universitetais, kad būtų perimtos naujausios žinios ir keliama šios srities Lietuvos tyrėjų kvalifikacija. Rekomenduojama perimti žinias ir patirtį iš valstybių, kuriose ekonominės ir teisinės sąlygos panašios į lietuviškas, ir pritaikyti jas Lietuvoje pereinamojo laikotarpio sąlygomis (Advisory Board 1996; 74). Be to, „reikalingas dėstytojų ir mokslininkų perkvalifikavimo planas, ypač tų, kurie neturi reikiamų žinių apie šiuolaikinės ekonomikos ir teisės teorijas ir tyrimus, taikytinus rinkos ekonomikai“ (Advisory Board 1996; 75). Vadybos srityje siūloma daugiau orientuotis į praktines problemas, ypač susijusias su mažomis įmonėmis (ten pat).

Lietuvos mokslininkams norvegų atliktas vertinimas nebuvo itin priimtinas, nes tai

buvo išorinė intervencija į lietuviškojo mokslo sistemą. Toks įsikišimas vietinių mokslininkų traktuotas kaip lietuviškojo mokslo kokybės nuvertinimas ar net Lietuvos mokslo institucijų prestižo ir galios griovimas. Todėl R. Slizys ir S. Žurauskas pabrėžia, kad

ne visos AM (aukštosios mokyklos – *aut. past.*) ir VMI (valstybinės mokslo institucijos – *aut. past.*) pripažino NMT (Norvegijos mokslo tarybos – *aut. past.*) ekspertų išvadų objektyvumą ir pagrįstumą. Neigiamą požiūrį į atliktą ekspertizę pareiškė ne tik blogiau įvertintų institucijų ar jų padalinių, bet ir gerai (net ir labai gerai!) įvertintų institucijų atstovai, jei joms buvo rekomenduota kokia nors reorganizacija (Slizys ir Žurauskas 1996; 4).

Abstraktūs vertinimo kriterijai nieko nereiškia ir yra neįdomūs tol, kol jie netaikomi praktikoje sankcionuojant ir drausminant mokslininkus. Pradinėje stadijoje viešos reakcijos į vertinimą lyg ir nėra. Reaguojama vėliau, kai iškyla grėsmė institucijų išlikimui ar *status quo* išderinimui.

E. Vilko komisijos išvadose pateiktos išlygos dėl atlikto vertinimo patikimumo – laiko stoka ir anketinės apklausos nepatikimumas – leidžia komisijai apsitrausti nuo galimos kritikos ir išvengti atsakomybės. E. Vilko komisija norvegų ekspertams suteikia didesnę autoritetą ir simbolinę galią, todėl atsakomybė subtiliai perkeliama nuo lietuvių ant norvegų ekspertų pečių, kurie būdami nesuinteresuoti ir objektyvūs išvengia interesų konflikto.

Lietuvos SHM padėtis po norvegų ekspertizės

Kaip minėjome, pagrindiniai Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų keblumai,

kuriuos dažniausiai nurodydavo SHM mokslų vertintojai, siejami su šių mokslų praeitimi bei nepakankamu finansavimu (žr. Janulaitis 1994; 7; Nekrašas 1995; 10; Samalavičius 1998; 16). Pirmiausia aptarsime finansinį aspektą. Nepakankamo finansavimo, kaip vienos iš SHM bėdų, išskyrimas savo ruožtu lemia tai, kad pinigai gali pagerinti šių mokslų būklę. Valstybės biudžetinius asignavimus 1998 m. SHM dalijosi su gamtos, medicinos, technikos ir agrariniais mokslais (Ašmontas 1998; 3). Taigi, norint paskirstyti lėšas, reikia atsižvelgti į visų penkių aukščiau išvardytų mokslų grupių interesus. Tokiam paskirstymui reikalingi ir net būtini kriterijai, kurie leistų įvertinti šių mokslų būklę, poreikius bei perspektyvas. Atsižvelgiant į tokį mokslų finansavimo aspektą, svarbu įvertinti SHM platesniame Lietuvos mokslo kontekste.

Norvegų ekspertizė atskyrė skirtingas mokslo šakas, todėl toliau atliekant vertinimą kalbama nebe apie visą Lietuvos mokslą (kaip, pvz., E. Vilko komisijos išvadose), bet apie konkrečias mokslų kryptis. Kadangi SHM pateko į bendrą kategoriją, toliau bus kalbama apie šiuos mokslus. Po tarptautinės ekspertizės diskusijose apie SHM vertinimo kriterijus galima išskirti dvi pagrindines nuostatas, kurių atstovus santykinai galima įvardyti kaip „tarptautininkus“ ir „vietininkus“:

- „Tarptautininkai“ teigia, kad mokslinių tyrimų (taip pat ir SHM) tikslas yra naujos žinios, o pagrindinis rezultatas – mokslinės publikacijos. Lokalaus mokslo negali būti ir moksliniai tyrimai privalo orientotis į pasaulinį mokslą. Todėl „tarptautininkams“ būdingas monizmas. Šiai pozicijai viešai

atstovavo Romualdas Apanavičius, Juozas Kulys, Algirdas Čižas, Rimantas Sližys, Arvydas Janulaitis ir kt.

- Anot „vietininkų“, SHM yra „kitamokslė“ pažinimo forma, kuriai rūpi „ne vien žinių kaupimas, ne tik gnoseologinė, bet ir aksiologinė bei ontologinė tiesa. Tiesa, galinti suteikti prasmės asmens ir žmonių bendruomenės gyvenimui“ (Kuolys 1998; 18). Todėl SHM iš esmės yra lokalus. Vadinasi „vietininkai“ Lietuvos mokslą mato arba dualistinėje, arba pliuralistinėje šviesoje. Ryškiausi šios pozicijos atstovai – Darius Kuolys, Almantas Samalavičius, Arvydas Šliogeris, Evaldas Nekrašas ir kt.

Pastebimas gana akivaizdus nesusikalbėjimas, t. y. „tarptautininkai“ bando atrasti kriterijų, kurie leistų įvertinti humanitarinius mokslus, tuo tarpu „vietininkai“ pabrėžia SHM savitumą, tačiau nieko apibrėžto, kas palengvintų vertinimą, nepasiūlo. Todėl toliau mėginsime išskirti pagrindinius abiejų pusių argumentus ir juos palyginti.

1997 m. ekspertų grupė, vadovaujama Romualdo Apanavičiaus, atsižvelgdama į Norvegijos mokslo tarybos rekomendacijas, vertino humanitarinių mokslų institutų veiklą. Pagrindinis vertinimo tikslas – pateikti išvadas LR Vyriausybei, kuri turėjo nuspręsti, pratęsti licencijas institutams, ar ne. 1998 m. viešoje diskusijoje „Ar valstybė turi mokslo plėtros viziją? Humanitarinių mokslų būklė“ ekspertų grupės vadovas R. Apanavičius, komentuodamas, kaip buvo vertinama humanitarinių mokslų institucijų veikla, siekė pateisinti savo komisijos išvadas. Diskusijos metu R. Apanavičius išskyrė pagrindinius kriterijus, kuriuos pavadino

tarptautiniais (žr. *Ar valstybė turi mokslo plėtros viziją?* 1998; 7–9):

- mokslinių straipsnių ar monografijų *skaičius* vienam mokslo darbuotojui;
- publikacijų *reikšmingumas*, kai reikšmingos yra tos publikacijos, kurios spausdinamos „tarptautinėje mokslinėje spaudoje, tarptautiniuose žurnaluose, kurie cituojami ir kurių publikacijomis naudojasi viso pasaulio mokslininkai“ (ten pat; 7).
- monografijų *vertingumas*, kuris nustatomas atsižvelgiant į tai, kad jų „tyrimų rezultatai, prieš jas išleidžiant, paskelbti tarptautinėje spaudoje“ (ten pat; 9).
- fundamentinių ir taikomųjų tyrimų balansas (ten pat; 8).

R. Apanavičiaus komisija akivaizdžiai išreiškia „tarptautininkų“ poziciją. Ekspertizės metu paaiškėjo, kad dauguma humanitarinių mokslų institucijų netenkina nė vieno iš keturių kriterijų. Iš visų valstybinių humanitarinių mokslo institutų radosi tik viena publikacija, kuri atitinka antrąjį (reikšmingumo) kriterijų. Tokiu atveju akivaizdu, kad trečiasis (vertingumo) kriterijus taip pat netenkinamas. Be to, „net vietinės publikacijos, tenkančios vienam mokslo darbuotojui per 3 metus, ne visais atvejais sudarė Vyriausybės reikalaujamą minimumą – būtent po 1 publikaciją 1 mokslo darbuotojui per metus“ (ten pat; 7). Taigi pirmojo (skaičiaus) kriterijaus humanitarinių institutų veikloje taip pat nepaisoma. Galiausiai nustatyta, kad Lietuvos humanitarai netenkina ir ketvirtojo kriterijaus:

Pernelyg didelis svoris tenka taikomiesiems darbams: medžiagos kaupimui ir apdorojimui. Ekspertai pasigedo būtent fundamentinio po-

būdžio teorinių tyrinėjimų. (...) Mums tapo akivaizdu, kad jeigu bus tyrinėjama tik Lietuvos valstybės ar lietuvių tautos lauke, iki fundamentinių tyrimų vargu ar bus įmanoma pakilti (ten pat; 8).

O tai reiškia, kad humanitariniai institutai visiškai neatitinka ekspertų keliamų reikalavimų. Pagrindinė humanitarinių institutų problema, ekspertų manymu, yra ta, kad Lietuvos humanitariniai mokslai „tebėra menkai integruoti į pasaulinį mokslą. (...) Susidaro išpūdis, kad Lietuvos humanitarai tebėra užsisklendę“ (ten pat; 7). R. Apanavičiaus manymu, pagrindinės priežastys, stabdančios integraciją yra šios: „Tarptautiniuose žurnaluose spausdintis nėra taip paprasta. Visų pirma, reikia skelbti tik naujas idėjas, ten jau jokių kompiliacijų nepakęs, o Lietuvoje dar galima šį bei tą sukompiliuoti. Antras dalykas – bijomasi recenzavimo“ (ten pat; 10). Kitas ekspertų komisijos narys Juozas Kulys ieškodamas nesėkmingos integracijos priežasčių teigia, kad:

daugelis humanitarų labai neaiškiai suvokia, kas yra mokslas. (...) nors visiems žinoma, kad mokslo rinka pasaulyje yra prisotinta. Norint toje rinkoje dalyvauti, norint būti pripažintam, norint savo idėjas skleisti, reikia joje aktyviai dalyvauti ir vadovautis tomis žaidimo taisyklėmis, kurios yra pasaulio mokslo bendruomenės nustatytos. (...) Negalima teigt, kad, pavyzdžiui, lietuvių kalba yra koks išimtinis mokslo objektas. Visada turi būti atrasta apibendrinimų ir naujų dėsnų, kad būtų galima pasakyti, jog tai *mokslas*. Jei tokių dalykų nėra, tai jau ne mokslas, o kompiliacija (ten pat; 8).

Tendencija turėtų būti vienintelė – mokslas turi būti *mokslas* tiesiogine to žodžio prasme. Jis privalo būti integruotas į pasaulinį mokslą. Lokalaus mokslo negali būti (...) Šiuolaikinis mokslas yra tas, kuris paskleistas visame pasaulyje, aptartas tos srities mokslininkų, išdiskutuotas, pripažintas (ten pat; 9).

Už integraciją į pasaulinį mokslą pasisakė ir toje pačioje diskusijoje dalyvavę istorikai Alfredas Bumblauskas ir Edvardas Gudavičius. Jie taip pat pabrėžė, kad „verta ieškoti kontaktų su užsienio institucijomis, nebūti izoliuotiems“ (ten pat; 14).

Antrosios, arba „vietinės“, pozicijos atstovai Darius Kuolys ir Almantas Samalavičius siekė nurodyti ekspertų argumentacijos silpnąsias vietas bei trūkumus. Pirmiausia humanitarai nesutinka su ekspertų skatinimais orientuotis į pasaulinį mokslą. D. Kuolys pabrėžia, kad „humanitariniai mokslai, skirtingai nei gamtiniai, yra lokalūs iš esmės. Jie turi savo tėvynes – kalbines, kultūrinės, etnines, regionines, civilizacines“ (Kuolys 1998; 18). Didelė dalis humanitarinių publikacijų gali būti skelbiama tik Lietuvoje, o tai reiškia, kad jie iš principo negali tenkinti antrojo ekspertų kriterijaus. Todėl, teigia A. Samalavičius, galima kalbėti apie „formalius kriterijus (mokslininkų dalyvavimo tarptautiniuose projektuose, publikacijų užsienio leidiniuose koeficientą), tačiau jie negali pretenduoti į esminius ar juo labiau absoliučius rodiklius“ (Samalavičius 1998; 17–18). Be to, humanitarams kelia abejonių raginimas plėsti tyrinėjimų interesus, neapsiribojant vien „Lietuvos valstybės ar lietuvių tautos lauku“, nes atliekant siaurus tyrimus neįmanoma pakilti iki fundamentinių tyrimų.

Panašios tezės implikuoja naują ideologiją, skelbiančią, kad tyrimo objekto globalumas prilygsta tyrimo fundamentalumui, kuri yra akivaizdžiai klaidinanti. Žinoma, galima skatinti ir remti tyrimo projektus, susijusius su platesniu interesų lauku, tačiau tai anaipol nereiškia, kad siauras istorinis ar probleminis tyrimas negali turėti fundamentinio pobūdžio (Samalavičius 1998; 18).

Ekspertų kriterijai humanitarams kelia įtarimą, nes, jų manymu, tai ne skaitymasis su humanitarinių mokslų savitumu, bet labiau „noras pritempti humanitariką prie gamtos mokslų metodų“ (Samalavičius 1998; 17). Tuo tarpu „nacionalinį ir valstybinį pobūdį Lietuvos mokslo politika gali įgyti tik (...) kurdama dialogiškus, partneriškus skirtingų mokslo sričių, krypčių bei šakų santykius. Neprimedama vienos srities logikos kitoms sritims, pripažindama ir gerbdama mokslo sričių, krypčių bei šakų savitumą“ (Kuolys 1998; 20). Galiausiai A. Samalavičius nurodo, kad kalbant apie humanitarikos specifiką „svarbu suvokti: pirma, istorinę tyrimo sričių raidą, antra, dabartinę jų būklę tiek lokaliniuose, tiek ir tarptautiniuose kontekstuose (...), trečia, Vakarų tyrimuose naudojamų metodologijų pritaikomumą Lietuvos humanitariniams tyrimams“ (Samalavičius 1998; 18). Daugiau pasiūlymų, kurie būtų susiję būtent su esamos humanitarinių mokslų būklės įvertinimu, nepateikiama. Didesnis dėmesys skiriamas pasiūlymams, kaip pagerinti, o ne kaip įvertinti.

Pateikus pagrindines abiejų pozicijų nuostatas, šioje diskusijoje pirmiausia krenta į akis akivaizdus nesusišnekėjimas. Pirmosios pozicijos atstovai mėgino aptarti ir pateisinti kriterijus, taikytus (ar bent jau taikytinus) humanitariniams mokslams įvertinti, tuo tarpu antrieji siekė nurodyti išskirtinę „humanitarikos“ būklę, kuri neleidžia taikyti minėtų kriterijų. Tiek D. Kuolys, tiek A. Samalavičius teigia, kad ekspertų kriterijai yra neadekvatūs ar netgi klaidingi. Taikant tokius principus neatsižvelgiama į humanitarinių mokslų specifiką, bet bandoma jiems primesti gamtos ar techninių mokslų

vertinimo kriterijus. Kol kas ne tiek svarbu, ar humanitarų pastabos teisingos. Svarbiau yra tai, kad jie patys neužduoda sau klausimo, kaip visgi reikėtų įvertinti humanitarinių mokslų veiklą. Nurodžius, kad humanitarika yra „kitamoksle“ pažinimo forma, ir jos plėtros perspektyvas, nebandoma palengvinti vertintojų darbo pasiūlant „kitamokslio“ vertinimo kriterijus. Vienintelis pozityvus pasiūlymas, kurį galima aptikti D. Kuolio straipsnyje, – tai „rimto kultūrininkų forumo“ sutelkimas (Kuolys 1998; 17).

Vertinant svarbu atsižvelgti ir į platesnį – pasaulio kontekstą. Kaip minėta, net ir globalizaciją neigiantis D. Kuolys akcentuoja profesūrą, „gebančią be kompleksų dalyvauti pasaulio humanitarų poliloge“ bei „tarptautinių kontekstų plėtrą“ (Kuolys 1998; 19–20). Todėl komparatyvistinės ir tarptautinės studijos galėtų būti laikomos vienu iš kriterijų mėginant įvertinti humanitarinių mokslų būklę. Viena vertus, tai leistų išvengti uždarumo ir nevaisingų projektų rėmimo, kita vertus, skatintų pačius ieškoti ryšių bei alternatyvių finansavimo šaltinių.

Žvelgiant retrospektyviai, tenka konstatuoti, kad pastarieji kriterijai vargu ar galėtų būti įgyvendinti, nes jie pareikalautų papildomų finansinių ir administracinių sąnaudų. Viena vertus, komunikaciją disciplinų viduje paskelbus vertinimo kriterijumi, galimas piktnaudžiavimas, pasireiškiantis tuo, kad kolegos reikia nereikia pradėtų cituoti ir minėti vieni kitus vien tam, kad patenkintų komunikacinį kriterijų. Todėl, siekiant išvengti tokio piktnaudžiavimo, administracinė kontrolė taptų

sudėtingesnė ir čia nepakaktų vien kiekybinio kriterijaus⁶. Kita vertus, tarpdiscipliniškumo kriterijus verstų peržiūrėti ir keisti nusistovėjusius disciplinų klasifikatorius, kas skatintų instituciškai įtvirtinti naujas mokslų kryptis, o tai reikštų interesų konfliktą tarp tradicinės ir tarpdisciplininės mokslo kryptių sampratų. Taigi tokio kriterijaus įtvirtinti sklandžiai ir operatyviai nepavyktų. Galiausiai komparatyvistika reikalauja gerokai didesnių finansinių sąnaudų tyrimams, kelionėms ir bendravimui su užsienio partneriais, o tai reiškia didėjančias išlaidas, kurias vertinimus užsakančios mokslą administruojančios institucijos siekia mažinti ir racionalizuoti.

Lietuvių kalbos statusas Lietuvos moksliniame diskurse

2001 m. priimtas LR Vyriausybės nutarimas Nr. 899, pasirašytas Algirdo Monkevičiaus, laikinai ėjusio švietimo ministro pareigas. Nutarime iš naujo apibrėžti minimalūs mokslininkų ir dėstytojų kvalifikaciniai reikalavimai, kurie Lietuvoje nekeisti nuo 1991 m. Priimtame teisės akte teigiama, kad į profesoriaus, docento, vyriausiojo mokslo darbuotojo ir vyresniojo mokslo darbuotojo pareigas galėjo pretenduoti tik tie, kurie buvo publikavę „mokslo straipsnius recenzuojamuose leidiniuose, įtrauktuose į Mokslinės informacijos instituto duomenų bazes“ (LR Vyriausybės nutarimas Nr. 899, 2001). Remiantis šiuo nutarimu, visos Lietuvos mokslo institucijos ir aukštosios mokyklos turėjo pereiti

⁶ Duomenų bazė „Lituanistika“ lyg ir bando judėti ta linkme, t. y. taikyti ne tik kiekybinius, bet ir kokybinius kriterijus, tačiau šios duomenų bazės prieiga apsiriboja Lietuvai reikšmingais tyrimais ir publikacijomis, todėl vietinei apyvartai neaktualūs tekstai atsiduria anapus galimo vertinimo.

prie naujos sistemos, pakeisti kvalifikacinių reikalavimų aprašus ir diegti naują tvarką – gerokai griežtesnę ir reiklesnę savo darbuotojams, nei veikusi iki tol.

Kiek šis sprendimas pakeitė lietuviškų SHM akademinį lauką, sunku įvertinti, bet buvo akivaizdu, kad daugeliui jis sukėlė nerimą. Atitikti naujus reikalavimus buvo nelengva. Nedaugelis turėjo publikacijų, kurios būtų indeksuotos Mokslinės informacijos instituto⁷ duomenų bazėse; užsienio kalbos žinios nebuvo pakankamos greitai ir kokybiškai parengti naujus straipsnius; įvaldytas nacionalinis rašymo stilius ir teksto komponavimas ne visada derėjo su užsienio žurnalų mokslinės argumentacijos stilistika ir straipsnių struktūra. Buvo akivaizdu ir tai, kad naujas sisteminis reikalavimas, palankiai įvertintas tikslųjų mokslų kontekste, sukėlė socialinių mokslų ir humanitarų priešišumą. Praktiškas nutarimo įgyvendinimas būtų gerokai sumažinęs SHM profesūros ir docentų gretas visose mokslo institucijose, užkirtęs kelią habilitacijai ar akademinėms pozicijoms siekti, kas tikrai trikdė ir erzino ne vieną⁸. Vertinant šią situaciją sociologiškai, galima sakyti, kad nauji kvalifikaciniai reikalavimai skelbė akademiniam lauke išvirtinusių galios struktūros pertvarką, kartu ir siekį persikirstyti prestižą bei finansinius išteklius. Šiame simboliniame

persikirstymo ir pertvarkos procese pranašumas buvo tikslųjų mokslų pusėje ne tik dėl didesnio Lietuvos mokslininkų, dirbančių ties tikslųjų mokslų ir gamtotoyros tyrinėjimais, publikacijų skaičiaus ISI duomenų bazėse, bet ir dėl pačios šio instituto duomenų bazių, kuriose kiekybiškai dominavo būtent GTM akademiniai žurnalai, struktūros.

Lietuvos akademiniam diskurse po šių 2001 m. priimtų politinių sprendimų pradėta intensyviai diskutuoti apie lietuvių kalbą ir jos statusą. Paprastai nesutariama dėl to, kokia kalba tinkamiausia Lietuvoje vykdomiems moksliniams tyrimams. Nemaža dalis SHM akademinėms leidiniams publikuojama lietuviškai, tačiau esama tokių sričių (pvz., ekonomika ar vadyba), kur didesnė dalis žurnalų leidžiami anglų kalba. Regis, tai kiekvienos akademinės disciplinos atstovų ir žurnalų redkolegijų pasirinkimo reikalas, tačiau nuolat atsiranda [keistų] mokslo administratorių ir biurokratų kriterijų dėl mokslo kokybės. Jų manymu, kokybiškas tik tas mokslas, kurio rezultatai skelbiami angliškai užsienio leidiniuose, ypač tuose, kurie yra patekę į ISI sąrašą:

Finansavimo skirstymas institucijoms pagal jų publikacijas tarptautinį pripažinimą turinčiuose leidiniuose pastaraisiais metais yra bene ryškiausias teigiamas žingsnis, skatinantis mokslinių

⁷ Mokslinės informacijos institutas, įkurtas 1960 m. Filadelfijoje, JAV, neformalioje mokslininkų komunikacijoje dažniausiai žinomas, vadinamas ir atpažįstamas kaip *ISI* (angl. *Institute for Scientific Information*). Tekste, kalbėdami apie Mokslinės informacijos institutą kaip organizaciją, vartosime paties instituto pavadinimą. Tačiau aprašydami bendresnius socialinius procesus ir užsiimdami jų kritine analize, dažniau vartosime anglišką trumpinį *ISI*, kuris yra nusistovėjusi savarankiška mokslinio diskurso figūra.

⁸ 2003 m. patvirtinta habilitacijos procedūros tvarka imperatyviai reikalavo, kad pretendentas turėtų ne mažiau kaip dvi publikacijas, kurios būtų indeksuotos Mokslinės informacijos instituto duomenų bazėse (LR Vyriausybės nutarimas Nr. 962, 2003).

tyrimų pažangą Lietuvoje. Net ir aršiausi šios reformos priešininkai turėtų pripažinti, kad ši nuostata turi bent du teigiamus rezultatus: ji padidino mokslininkų aktyvumą ir privertė vertinti savo produkciją tarptautiniais masteliais. Be to, kadangi nuopelnai už publikacijas buvo skaičiuojami atsižvelgiant tik į Lietuvos autorių (kurie ir yra finansuojami) indėlius, tai skatino tarptautinį bendradarbiavimą (Tamulaitis 2003; 6).

SHM atstovai neįvertino fiziko Gintaro Tamulaičio minimų teigiamų rezultatų ir ėmė skambinti pavojaus varpais, nes, jų teigimu, ISI apžavėti mokslo administratoriai vėl pabandė „prastumti“ tarptautiškumą didinančių vertinimo kriterijų, kurių kai kurie mokslininkai įvardijo kaip skandalą:

Skandalo esmė paprasta – vertinant mokslininkų kvalifikaciją, apie kurią kažkodėl sprendžiama tik iš kai kurių publikacijų, ir kuri lemia, ar mokslininkas gali vadovauti doktorantūroms, būti disertacijų gynimo tarybų nariu ir oponentu, galų gale net ir tai, ar universitetas ar kita mokslo įstaiga turi teisę turėti tam tikros mokslo krypties doktorantūrą, vadovaujasi pirmiausia jų publikacijomis užsienio mokslo leidiniuose – jų humanitarinių ir socialinių mokslų atstovams per pastaruosius penkerius metus reikėjo būtinai paskelbti bent tris, lietuviškuose (vadinamuosiuose prestižiniuose) pakako ir dviejų. O ateity, matyt, lietuviškos publikacijos – straipsniai ir monografijos – išvis nebus laikomos mokslinėmis publikacijomis. Kitą variantą, mokslininkai turės rašyti tik užsienio kalbomis, geriausiai – angliškai (Nekrašas 2003; 4)

Svarstant šį „skandalą“, galima išskirti dvi pagrindines pozicijas dėl lietuvių kalbos: (1) lietuvių kalba svarbi ir vertintina mokslinėje srityje, todėl reikia kurti lietuvišką mokslinę terminiją, skelbti tekstus, kurie būtų prieinami plačiajai skaitytojų auditorijai; (2) tikras mokslas yra tik tas, kurio rezultatai prieinami visame pasaulyje, vadinasi, kokybiško mokslo lietuviškai

daryti neišeina, nes mes per maži, o lietuvių kalba pernelyg nesuprantama.

Tai nėra tikrai diskusija apie lietuvių kalbą. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva per maža, lietuvių kalba tampa neatskiriamai susijusi su lietuviškojo mokslo kokybe: per maža šalis, kad būtų galima akademinę kokybę įvertinti išties objektyviai ir bešališkai. Šioje situacijoje iškyla apibrėžta problema: kaip suderinti mokslinės ir akademinės lietuvių kalbos apsaugą bei plėtrą su Lietuvos mokslinių struktūrų išjudinimu bei kokybės užtikrinimu?

Argumentacija dėl SHM kalbos

„Tarptautininkų“ ir „vietininkų“ diskusija skleidžiasi tarp kelių argumentų, kuriuos santykinai galima įvardyti kaip konstitucinį, įdomumo, lokalumo / globalumo, kokybės, uždarumo ir istorinį, jų atitinkamus aspektus derėtų išskirti bei paryškinti.

Teisinis ir moralinis argumentas. LR Konstitucija gina lietuvių kalbą. Europos Sąjunga taip pat gina nacionalines kalbas. Nagrinėjamame kontekste SHM atstovai, ginantys teisę skelbti mokslinę produkciją lietuviškai, remiasi dviem LR Konstitucijos straipsniais:

- 14 str.: Valstybinė kalba – lietuvių kalba.
- 40 str.: Aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija.

Į pagalbą pasitelkiamos ir Valstybinės kalbos įstatymo nuostatos bei juridinis principas, kad teisės aktai atgaline data negalioja.

Taigi nacionalinės kalbos gynėjų požiūriu, reikalavimai publikuoti mokslinius tekstus angliškai ISI indeksuojamuose žurnaluose nepaisant lietuvių kalbos valstybiškumo pažeidžia LR Konstitucijos 14 straipsnį. Savo ruožtu

reikalavimas vertinti mokslininkų kokybę ir spręsti apie jų gebėjimą vadovauti doktorantams, remiantis anapus universiteto esančiais biurokratiniais ir administraciniais kriterijais, pažeidžia aukštųjų mokyklų autonomiją. Turint omenyje tai, kad reikalavimas turėti publikacijų ISI duomenų bazėse indeksuojamuose žurnaluose paskelbtas *ad hoc*, jis neturėtų būti taikomas atgaline data, tačiau atliekant SHM vertinimą „atgalinės datos“ principas kažkodėl negalioja.

Šalia juridinio mokslo kalbos klausimo, esama ir moralinių aspektų, kurie interpretuojami kaip darantys nepataisomą žalą lietuvių kalbai ir Lietuvos mokslui:

Reikėtų dar išsiaiškinti, ar vienpusiškas svetimų kalbų protegavimas atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją ir valstybinės kalbos įstatymo nuostatas. Moralinis šios problemos vertinimas akivaizdus, nes niekas nesuteikė jokiai institucijai teisės diskriminuoti ir susinti lietuvių kalbą. Mokslininkas – kūrėjas – geriau už bet kokį departamentą žino, kas bus jo skelbiamų tyrimo rezultatų skaitytojai ir vertintojai. Todėl kūrėjas privalo turėti teisę pasirinkti, kokia kalba paskelbti rezultatai greičiausiai ir tiksliausiai pasieks skaitytojus (Pakalnis 2003; 3).

Aukščiau pateiktoje Romo Pakalnio citatoje postuluojuama įdomi priešprieša: lietuviškai rašantis mokslininkas kūrėjas – prieš valdiškos institucijos biurokratą, diskriminuojantį ir susinantį lietuvių kalbą. R. Pakalnio retorika aiškiai nurodo, kad „institucija“ ir „departamentas“ siekia įtvirtinti savo galią, o moralinis pranašumas yra diskriminuojamos lietuviškai rašančios „aukos“ pusėje. Svarstant Lietuvai aktualų kalbos klausimą konstitucinio ir moralinio argumento derinys turėtų būti ideologiškai neatremiamas. Todėl oponentai „lietuvių kalbos ideologijai“

priešpriešina ne griežtus argumentus, bet užduoda nepatogius retorinius klausimus:

Tad ką apgaudinėjame? Save? Ar tuos, kurie vakar skaldė smulkia anglį, o šiandien vadovauja „mokslo strategijai“? Žymūs mokslininkai prieš veidrodi? Kam savo nesugebėjimą teisinti patriotizmu ir kalbos meile? (Rubikas 2004; 11).

Lokalumo / globalumo argumentas. SHM atstovų nuostata, kad šie mokslai yra iš esmės lokalūs, todėl jų kalba turi būti lietuvių, priešpriešinama pozicijai, skelbiančiai, kad mokslas gali būti tik globalus, todėl mokslininkai turi rašyti visame pasaulyje suprantama kalba, kuri, deja, yra ne lietuvių.

Ekonomistas Antanas Petrauskas (2004) siūlo įdomią lokalumo-globalumo derinimo versiją. Jis pataria ir parodo, kaip galima veikti ir išlikti globalioje mokslo rinkoje:

Pasaulio mokslinėje rinkoje irgi dominuoja konkurencija, kuri ne visada būna sąžininga. (...) Šiuo metu labiausiai prieinama mokslinių rezultatų pasitikrinimo priemonė – aktyvus dalyvavimas tarptautinėse mokslinėse konferencijose ir seminaruose, kuriuose galima susitarti dėl tarpusavio recenzavimo ar sudaryti recenzentų „grandinėles“ (Petrauskas 2004; 19).

Kaip matome, A. Petrauskas, viena vertus, pripažįsta, kad būtina dalyvauti pasauliniame moksle, kita vertus, pasauliniame moksle veikia „lokalūs“ tinklai, kurie padeda spręsti praktines publikavimosi užsienio žurnaluose problemas.

Skirtingai nei A. Petrauskas, E. Nekrašas nesiūlo prisitaikymo ir išlikimo pasauliniame moksle strategijų. Jis kvestionuoja ir siekia neutralizuoti ISI prestižiškumą pabrėždamas jo regionišumą ir lokalumą:

Lietuvoje, skirtingai nei Europos Sąjungoje, taip garbinamas Mokslo informacijos institu-

tas (ISI) – publikacijos žurnaluose, įtrauktuose į ISI sąrašą, laikomos prestižiškiausiomis – yra privatus ir iš esmės regioninis, o ne pasaulinis mokslo informacijos institutas, amerikietiškas, o ne europietiškas. ISI sąraše nėra daugybės svarbiausių europietiškų humanitarinių ir socialinių mokslų žurnalų, leidžiamų ne anglų kalba. Ir daugelis europiečių dėl to visai nekvaršina sau galvos (Nekrašas 2003; 4–5).

A. Šliogeris teigia, kad humanistika neturi metodo, matematinių modelių ir eksperimento, todėl ji iš esmės negali pretenduoti į globalumą:

Humanistika (...) turi tenkintis natūralia kalba, kuri labai priklauso, pirma, nuo lokalių – nacionalinių, psichologinių, etninių, ekonominių, net geografinių ir klimato – savitumų, ir, antra, nuo konkretaus asmens, kuris, vartodamas šią kalbą, negali jai neuždėti savo individualumo, subjektyvumo antspaudo, net jei ir labai norėtų, pasigaminti *sui generis* „kokybinę matematiką“ (Šliogeris 2004; 63).

Anot A. Šliogerio, didžiausias humanistikos paradoksas yra toks: „Juo unikalėsnė, juo asmeniškėsnė humanitaro kalba, tuo ji tampa universalesnė“ (ten pat; 63). Šį teiginį A. Šliogeris iliustruoja Platono, I. Kanto, F. de Saussure'o, T. Mommseno, M. Bachtino, E. Gudavičiaus ir kt. pavyzdžiais. Svarbu tai, kad visos A. Šliogerio minimos asmenybės rašė gimtąja kalba. Taigi dėl savo išskirtinumo (su retomis išimtimis) lietuviški SHM neturi jokios galimybės būti globalūs ir pasauliniai.

Intuityviai nustatomos kokybės argumentas. R. Apanavičiaus komisija pagrindiniu būdu, kaip nustatyti SHM produkcijos kokybę, pasirinko kiekybinį argumentą – straipsnius ISI duomenų bazėse indeksuojamuose žurnaluose, nes jie publikuoja tik aukštos kokybės mokslo darbus. Todėl lietuvių vertintojams tereikia

pasitikėti ISI ir suskaičiuoti, kiek lietuviškų SHM atstovų paskelbė ten savo tekstus. Tuo tarpu vietiniuose, net ir prestižiniais laikomuose žurnaluose spausdinama prastos kokybės produkcija, kurią GTM atstovai paniekiamai vadina „vietinėmis *Murzilkomis*“, o pačius žurnalus – „broliškomis straipsnių kapinėmis“. Tuo tarpu SHM atstovai nepasitikia kiekybiniais kriterijais ir ISI suabsoliutinimu, kuriuos palaiško mokslo valdininkai:

Doktorantūra yra trečioji studijų pakopa po bakalauro ir magistro studijų, ir negalima suabsoliutinti vien tik kiekybinių mokslo kriterijų (publikacijų skaičius per kelerius metus) nustatant, kas gali vadovauti doktorantams – svarbūs yra ir kokybiniai bei pedagoginiai kriterijai. Juos nustatyti mokslo valdininkams sunkiau (nors, tarkime, išsiaiškinti, ar mokslininkas yra profesorius, tikrai paprasta), bet ar jie iš viso turi viską Lietuvos moksle nustatinėti? (Nekrašas 2003; 5).

A. Šliogeris pasisako dar radikaliau. Jo manymu, nebūtini jokie išoriniai kriterijai, nes ilgametė akademinė patirtis ir intuicija puikiai padeda identifikuoti gerus savo cecho mokslininkus:

Mums absoliučiai aišku, kas ko vertas, kai mes su žmogumi pradirbam septynis metus. Galėčiau mažiausiai dvidešimties ne tik filosofų, o ir apskritai humanitarų, reitingą nustatyti pasakydamas, kas ko verta. Kuris gali Harvarde skaityti paskaitas, o kuris negali net technikume, nors skaito, pavyzdžiui, universitete. Nereikia tam jokių lentelių. Tie kriterijai yra baisus dalykas (*Humanitarinių ir socialinių mokslų vertinimo kriterijai* 1999; 14).

A. Šliogerio požiūriu, subjektyvi patirtis paneigia kriterijų poreikį. Kultūrinis ir simbolinis mokslininko kapitalas bei tarp kolegų susidaręs įvaizdis gali būti paremtas intuityviu žinojimu, tačiau kartu byloti kaip objektyvi tiesa:

Viskas subjektyvu. O objektyvumas – na, kaip jau sakiau, aš žinau, kad Gudavičius – puikus istorikas. Kaip man įrodyti tai? Nežinau. Tikrai nežinau pagal kokius kriterijus. Aš skaitau jo tekstus ir tuo įsitikinu. Ir ne tik aš vienas. Kažkaip savaime ne vien man aišku, kad tai objektyvi tiesa (ten pat; 15).

Beje, A. Šliogeris skeptiškai pasisako prieš bet kokią „prestizinių“ žurnalą. A. Šliogerio nuomonė apie lietuviškus prestižinius žurnalus beveik sutampa su šių žurnalų kritikų pozicija. Tačiau A. Šliogeris nepasitiki visais „prestiziniais žurnalais“, nesvarbu, vietiniais ar tarptautiniais. Pagrindinis bet kokio žurnalo prestižo požymis – jame rašantys asmenys:

Man, pavyzdžiui, prestižinis žurnalas yra tas, kuriame randu Gudavičiaus arba Aleksandravičiaus tekstą (...) Nežinia kokiais kriterijais remiantis nustatoma, kad tas ar anas žurnalas yra prestižinis, aš jį atsiverčiu, o ten – ištinisinis mėšlas. Prestižą bet kokiam žurnalui teikia konkretūs žmonės (ten pat; 15).

Uždarumo ir įdomumo argumentas. Pasaulinio mokslo šalininkai teigia, kad lietuviškai parašyti tekstai vakariečiams yra nesuprantami ir neįdomūs, taigi reikia rašyti angliškai. SHM atstovai nurodo, kad net ir lietuviškai parašyti tekstai, paskelbti prestižiniuose mokslo žurnaluose, nesusilaukia platesnio vietinių skaitytojų rato dėmesio. Vadinas, spausdinti mokslinius tekstus užsienyje ar moksliniuose žurnaluose neverta. Be to, užsienio leidiniai – uždari, t. y. į juos SHM atstovams patekti ne taip paprasta kaip, tarkim, gamtamokslininkams. O tai reiškia bereikalingas laiko ir darbo sąnaudas. Kitaip tariant, diskusijoje ryškėja alternatyva: arba nesispausdindami užsienyje lietuviški SHM bus uždari, arba anglų kalba skelbiama

lietuviška SHM produkcija nepasieks tiesioginių Lietuvos skaitytojų ne mokslininkų, taigi bus neįdomūs ir neatliks savo socialinės misijos:

Būtent lietuvių kalba skelbiamais darbais humanitariniai ir socialiniai mokslai atlieka savo svarbiausią socialinę misiją, nes jais kreipiamasi į plačiausią auditoriją, kuriai rūpi Lietuvos problemos (Nekrašas 2003; 5)

Rolandas Pavilionis, oponuodamas E. Nekrašo išsakytai socialinės misijos ir kalbos sąsajos idėjai, kaip vieną iš lietuviškų SHM problemų nurodo tai, kad „mūsų tekstai dažniausiai skelbiami vien lietuvių kalba, jie labai retai patenka į tarptautinę apyvartą“ (*Mokslo institucijų sistemos reforma* 2001; 11). O tai yra viena svarbesnių lietuviško mokslo kokybės ir sklaidos problemų, kurią, anot R. Pavilionio, sėkmingai išsprendė skandinavai,

...sutarę, kad rimtesnius fundamentinius darbus skelbs pasaulyje labiau paplitusiomis kalbomis negu, sakykim, suomių ar švedų. Šalia to tie darbai skelbiami ir sava kalba, kad būtų prieinami visuomenei. Juk tie darbai yra reikalingi ne tik humanitarams, bet ir daugeliui ne humanitarų (ten pat; 11).

Tuo tarpu Lietuvoje spausdinimasis užsienyje suvokiamas kaip „arba-arba“ (tekstus publikuoti arba angliškai, arba lietuviškai, *tertium non datur*) pobūdžio problema. Be to, SHM darbai Lietuvoje, R. Pavilionio teigimu, nelabai dalyvauja „bendroje idėjų apyvartoje“:

Lietuvoje dėl įvairių priežasčių – materialinių, socialinių ir kitų – humanitarų darbai nelabai pasiekiami didžiąjai visuomenės daliai. Vakaruose kitų sričių mokslininkų bendrijose humanitarų darbai iškart atsiduria bendroje idėjų apyvartoje. Uždarumas yra totalinė Lietuvos problema (ten pat; 12).

Išskirtinumo / unikalumo argumentas. Įprastai lietuvių kalbos gynėjai linkę pasinaudoti argumentu, kad istoriškai lietuvių kalba buvo žlugdoma, tačiau sugebėjo atsilaikyti, todėl svariai prisidėjo prie nacionalinės savivokos bei išsivadavimo. Todėl lietuvių kalba, būdama unikali, yra ne tik naudinga, bet ir saugotina kaip valstybės prioritetas.

Lituanistas A. Kalėda, pasisakydamas prieš tarptautiškumą ir anglųkalbes lietuvių SHM publikacijas, išskiria privilegijuotą lituanistikos padėtį:

Akivaizdu, kad lituanistika aukščiausiu lygiu yra plėtojama Lietuvoje, kaip atitinkamai Vokietijoje – germanistika, Lenkijoje – polonistika (...). Be to, reikia nepamiršti ir savo priedermių tautai, kalbai: tik Lietuvoje lituanistika gali tinkamiausiai plėtotis... Pagaliau ir pagal įstatymus tai yra prioritetiniai darbo barai (*Mokslo visuomenei laikas atsikratyti lygiavos principo* 2002; 6).

A. Kalėdai oponuoja belgų kilmės kalbininkas Axelis Holvoetas, kuris siekia atskirti objekto svarbą ir išskirtinumą nuo tyrimo metodų universalumo:

Lietuvių kalbotyra yra nacionalinis mokslas tik ta prasme, kad ji svarbi Lietuvai. Tačiau metodai, kuriais remiantis galima ir reikia tirti lietuvių kalbą, nėra kokie nors ypatingi. Lietuvių kalbos reiškiniai ir duomenys gali būti unikalūs, tačiau jų tyrimo metodai yra universalūs ir nesiskiria nuo tų, kuriais tiriamos kitos kalbos (Holvoet 2003; 6).

Todėl, A. Holvoeto manymu, publikacijos užsienyje yra svarbi paskata lietuviškų SHM plėtrai bei svarbus veiksnys lietuvių kalbos „funkciniam visavertiškumui“:

Panaikinus reikalavimą skelbti savo darbus užsienyje tarptautinėmis kalbomis lietuvių kalbininkai netenka akstino, skatinančio gretinti

savo darbą su tuo, kas daroma užsienyje, matuoti jo kokybę ir teorinį lygį pagal tarptautinius standartus. Toks atsiribojimas nuo pasaulio mokslo daro žalos ir lietuvių kalbos funkciniam visavertiškumui. Mat lietuviškai kalbėti ir rašyti šiuolaikinės lingvistikos temomis jau dabar beveik neįmanoma, nes trūksta elementariausios terminologijos (ten pat).

Tačiau net ir metodologiniame lygmenyje SHM racionalumo ir lokalumo šalininkai turi ką priešpriešinti. A. Šliogeris pasisako prieš bet kokią SHM universalumą ir „bendražmogišką modelį“:

Aš abejoju, kad humanistika, kaip savotiškas „bendražmogiškas“ modelis, apskritai įmanoma. Kodėl? Priežastis akivaizdi: gamtos mokslai turi metodą, o humanistika jo neturi ir negali turėti. Ką reiškia metodas? Tai būdas kokybiškai skirtingus reiškinius – faktus, savybes, individus, asmenis – redukuoti į vieningą kiekybinį ekvivalentą, pavyzdžiui, lygtį. Tikslieji gamtos mokslai gali būti tikslūs tik tiek ir todėl, kad jie turi universalią kalbą – matematinius modelius ir kokybinių skirtumų redukavimo į kiekybinį tapatumą techniką – eksperimentą. (...) Tik gamtotyra, pagrįsta matematika ir eksperimentu, gali rasti išties – pačia griežčiausia prasme – visuotinę, universalią ir tik dėl to *objektyvią* tiesą. Humanitaras gali pavydėti technomokslininkui, nes tokios tiesos jis rasti nepajėgia – ne dėl asmeninių savybių, o iš principo. Laimė ar nelaimė, humanistika negali remtis nei matematiniais modeliais, nei eksperimentu. (...) Nuo XIX a. pradžios (ir net anksčiau) humanitarai, pavydėję technomokslininkams jų pasiekiamo objektyvumo ir praktinių rezultatų, tūkstančius kartų bandė humanistiką užmaiti ant tikslųjų mokslų kurpalio, bet, deja, šios pastangos liko bevaisės ir geriausiu atveju davė komiškų ar net siurrealistinių rezultatų (Šliogeris 2004; 63).

Politiniai nutarimai, didinantys SHM simbolinį kapitalą

Kilęs SHM atstovų nepasitenkinimas naujais mokslo kokybės vertinimo kriterijais,

nukreiptais „prieš lietuvių kalbą“, sulaukė oficialaus Lietuvos mokslo tarybos (LMT) nutarimo Nr. V-39 (2003-03-03), jungtinės Lietuvos mokslų akademijos, LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto bei Europos Sąjungos ateities Lietuvos forumo tarybos rezoliucijos (2003-11-17). Minėtus nutarimą ir rezoliuciją vainikavo LR Seimo nutarimas „Dėl lietuvių kalbos politikos ir perspektyvų Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare“ Nr. IX-1938 (2003-12-18).

LMT nutarime fiksuojami „nerimą keliantys faktai“: anglų kalbos dominavimo ir lietuviškų mokslinių tekstų nuvertėjimo tendencijos. Šie faktai „slopina lietuvių kalbos vartojimą moksle, stabdo atitinkamų lietuvių kalbos stilių raidą, natūralią lietuviškosios mokslo terminijos plėtrą“. Todėl LMT, pabrėždama, kad:

Lietuvos mokslas (ypač lituanistika plačiąja prasme) pirmiausia turi tarnauti Lietuvai, jos kultūrai.

Lietuvių kalbos stūmimas iš mokslo prieštarauja LR Konstitucijai, Lietuvos strateginiams ir politiniams tikslams, kartu ir *bendrajai Europos Sąjungos kultūros ir mokslo politikos kryptiai, pabrėžiančiai multikultūrinę ES sudėtį ir nacionalinių tradicijų ir kalbų apsaugą*.

Nutaria rekomenduoti Valstybės institucijoms, rengiančioms teisės aktus, susijusius su lietuvių kalbos vartojimu moksle, laikytis tokių nuostatų:

1. Mokslinės publikacijos ar leidinio kalbą turi lemti tai, kam jie pirmiausia yra skiriami – Lietuvos ar užsienio skaitytojui.

2. Apie publikacijos ar leidinio kokybę būtina spręsti ne pagal jų kalbą. (...)

5. Skirtingų mokslo sričių darbams netaikyti vienodų standartų. Humanitarinių ir socialinių mokslų srityse pirmenybę teikti:

5.1. lietuvių kalba skelbiamiems leidiniams, reikšmingiems Lietuvos visuomenės ir kultūros raidai bei tautinio identiteto sti-

prinimui integracijos į Europos Sąjungą ir globalizacijos sąlygomis;

5.2. keliakalbiamiems mokslo leidiniams, kuriuose publikuojami tiek lietuviški straipsniai, tiek ir straipsniai kitomis kalbomis.

Jungtinėje rezoliucijoje kalbama šiek tiek abstrakčiau, tačiau pagrindinės idėjos lieka nepakitusios:

Atsižvelgdama į šalies mokslo bendruomenės susirūpinimą lietuvių kalbos būkle, sesija:

- Pripažįsta, kad atsakomybė už lietuvių kalbą, jos vartoseną viešame gyvenime, jos išlikimą ir vystymąsi tenka visų pirma politinei šaliai valdžiai, taip pat mokslo ir studijų institucijoms, visai šalies inteligentijai;
- Konstatuoja, kad lietuvių kalba paskelbtas mokslo darbas vien dėl to neturėtų būti laikomas menkesnės vertės už kitomis kalbomis paskelbtus darbus;
- Pabrėžia, kad primygtinai akcentuojant vien anglų kalbą nuvertinamos kitos mokslui svarbios kalbos.

LR Seimo nutarime siūloma atsižvelgus į LMT ir Lietuvos mokslų akademijos (LMA) siūlymus:

- išnagrinėti mokslo ir studijų institucijų dėstytojų bei mokslo darbuotojų kvalifikacinius reikalavimus nustatančius teisės norminius aktus ir pašalinti nuostatas, įteisinančias kitų kalbų viršenybę valstybinės kalbos atžvilgiu vertinant mokslo darbų publikacijas;
- nustatyti tvarką, skatinančią vertingų mokslo darbų publikacijas valstybine kalba.

Parengti ir patvirtinti programą Mokslo ir studijų įstatymo nustatytam lituanistikos tyrimų prioritetui įgyvendinti.

Taigi politikams daromas spaudimas iš SHM stovyklos pusės duoda apibrėžtą rezultatą, kuris padeda išvengti ISI kriterijaus ir GTM spaudimo.

Nerimas dėl ISI

SHM iki 2005 m. dažnai iš kolegų buvo galima išgirsti klausimą: „Ar turi publikacijų ISI?“

Nesvarbu, ar šis klausimas teisingai suformuluotas, jis prasmingas ar ne, kalbėtojams prasmių laukas buvo skaidrus ir aiškus. Jie aiškiai suprastavo, kas klausama, nes tai buvo susiję su mokslininko tapatybei jautriais dalykais. Lakoniškame klausime kompleksiskai perspindavo tiek socialinis išmanymas, tiek subjektyvus dabarties ir ateities vertinimas, tiek subtili struktūrinės aplinkos pajauta, tiek jos kritika.

Klausimas bylojo kelis dalykus. Pirma, buvo galima išgirsti rūpestį klausiančio žmogaus, kuriam labiau rūpėjo ne realūs kolegos laimėjimai, bet greičiau noras būti patikintam, kad tiek jis pats (klausiantysis), tiek kolega (atsakantysis) priklauso to paties likimo bendruomenei. Tai likimo bendruomenei, kuri neturi socialinio prestižo ženklų ar pakankamo jų skaičiaus, leidžiančio bent kiek pakelti savivertę ir sutvirtinti SHM moralines bei simbolines pozicijas gamtotos ir tikslųjų mokslų atžvilgiu. SHM visada jautė(-čia) normatyvinį spaudimą, kylantį dėl gamtos mokslų dominuojamo diskurso, apibrėžiančio ir įtvirtinančio savitas, būtent GTM egzistavimą pagrindžiančias mokslisškumo, mokslo vertės ir mokslinės produkcijos kokybės sampratas. SHM visada turėjo aršiai įrodinėti savo mokslinę, kartu ir socialinę reikšmę ir gintis nuo jiems klįjuojamo antraeilio mokslo statuso.

Antra, simbolinis dominavimas diskurse primeta dominuojančiojo kalbą, tad nekeista, kad socialiniai mokslai ir (gal šiek tiek mažiau) humanitariniai mokslai greitai perėmė „tiksliau“ (tikslųjų mokslų) kalbėseną. „ISI“

kasdienėje akademinėje aplinkoje tapo slaptažodžiu, socialiai žyminčiu viešą akademinės (ne) sėkmės ženklą ir prestižą, nors, paradoksalu, daug kam šios prestižo žymėjimo sistemos veikimo principai buvo nesuvokiami, o kartais nežinomas net ir paties akronimo slepiamas pavadinimas. Teiravimasis apie publikacijas ir ISI buvo grindžiamas neartikuluota nuomone, kad patekimas į prestižo paskirstymo / perskirstymo sistemos veikimo ar aprėpties zoną automatiškai implikuoja mokslininko prestižą ar pripažinimą.

Trečia, girdimas klausiančiojo rūpestis dėl savo dabarties ir ateities, kuri priklauso ne tik nuo individualaus darbo, bet ir nuo konkurencinę terpę struktūruojančios akademiųjų laimėjimų vertinimo sistemos. Kiekvienas mokslininkas žino, kad jis ir jo tyrinėjimai visada yra vertinimo sistemą administruojančiųjų, siekiančių įkainoti jo mokslinę produkciją, t. y. publikacijas ir jų mokslinę vertę pagal sistemos kūrėjų nustatytus / nustatomus kokybės kriterijus, akiratyje. Sistemos ignoruoti negalima, nes ji paskirsto ne tik prestižą, bet ir finansus. Kartu apibrėžia mokslininko egzistencijos lauką ir formuoja socialinį suvokimą, ko vertas vienas ar kitas mokslininkas akademinėje bendruomenėje. Tad rūpestis dėl „publikacijų ISI“ yra rūpestis dėl simbolinio įsitvirtinimo (nacionaliniame) akademiniam lauke, kurį vertinimo sistema verčia tapti konkurencine terpe.

Ketvirta, klausimas reiškė ir savotišką nepasitikėjimą savo jėgomis, siekiant žengti į tarptautinę mokslinės komunikacijos erdvę, publikuoti savo tyrimus mokslo žurnaluose užsienyje. Be rūpesčio, girdimas ir pragmatinis noras atrasti mažiausiai sąnaudų reikalaujančias strategijas ir taktinius ėjimus, kurie garantuotų

akademinius prestižo ženklus. Jei kolega turi „publikacijų ISI“, tai visada galima išsiteirauti, kaip tai nutiko, kokių veiksmų imtasi ir pan.

Kitaip sakant, užduodant klausimą, „ar turi publikacijų ISI“, buvo galima išgirsti susirūpinimą, kurį stimuliavo individualaus mokslininko sukurta produkcija ir abejonės dėl administracinio jos vertinimo. Abejonių kilo ne dėl to, kad būsi netinkamai įvertintas, bet greičiau dėl to, kad nebuvo aišku, kodėl pasirinkta tokia vertinimo sistema ir kuo ji turėtų būti naudinga SHM.

Tačiau 2006–2010 m. klausimą apie „publikacijas ISI“ pakeitė kitas klausimas: „Ar lietuviškas žurnalas *N* patenka į LMT patvirtinto sąrašo tarptautines duomenų bazines?“. Įdomu tai, kad čia mes ir toliau girdime tą patį rūpestį dėl simbolinio statuso įtvirtinimo akademiniam lauke. Tačiau pakitusi kalba atskleidė struktūrinės akademinio lauko permainas – naujas mokslinės produkcijos kokybės ir prestižo apibrėžtis.

Nežinia kas, kritinė refleksija dėl globalios prestižo ir galios santykių sistemos, kurią daugelis jautė ir suvokė kaip neteisingą ir marginalizuojančią lietuviškus SHM, noras atsispirti gamtos mokslų dominavimui ir diktatui ar pragmatiškas žvilgsnis į sparčiai tuo metu augančią mokslinės informacijos sklaidos ir komunikacijos rinką, pastūmėjo Lietuvos SHM politikus ir strategus ieškoti naujų sprendinių, kurie sujungtų ir pakeistų socialinį lietuviškos SHM akademinį lauką. Akademinis ginčas persikėlė į administravimo ir valdymo plotmę.

Suvokdami, kad mokslo institucijų priimtų sprendimų ir jų ištakų interpretacijos visada bus spekuliatyvios ir sunkiai laviruos tarp individualistinio aiškinimo (pvz., kažkas siekė ir norėjo

kažką padaryti, todėl ėmėsi veiksmų) ir sisteminio požiūrio (pvz., SHM sistemos kaita buvo užkoduota jos vidinėje sandaroje arba nulemta jos konteksto), sutelksime dėmesį ne į priežastis, bet į padarinius. Kaip struktūrinių sprendimų, susijusių su mokslinės produkcijos vertinimo kriterijais, kontekste kietėsi pats SHM laukas?

TDB diskursas: nuogaštavimai dėl SHM išlikimo

Nežinia, kiek lietuviškų SHM nepasitenkinimą stimuliavo pasaulinės informacinės rinkos ir konkurencijos pajauta bei šių globalių reiškinų sąsajos su asmeninės karjeros perspektyvomis, bet LR Vyriausybės priimti nutarimai (2001 ir 2003 m.) mobilizavo SHM bendruomenę. Nuo intelektualių diskusijų apie SHM savitumą pereita prie politinių veiksmų.

Pirmiausia aktyviai pasipriešinta 2001 m. nutarimo implikuojamai imperatyviai nuostatai publikuoti straipsnius anglų kalba, mat ISI iš esmės indeksavo anglų kalba leidžiamus mokslo žurnalus. Kalbos klausimas Lietuvos mokslininkams buvo ypač jautrus. Todėl grupė SHM atstovų kreipėsi pagalbos į LR Prezidentą Valdą Adamkų, kuris 2006 m. gegužės 22 d. išleido dekretą „Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą“ (LR Prezidento dekretas Nr. 628, 2006). Prezidentas prašė išsiaiškinti, ar mokslininkams keliami kvalifikaciniai reikalavimai, reikalaujantys turėti publikacijų Mokslo informacijos instituto duomenų bazėse indeksuojamuose žurnaluose, neprieštarauja LR Konstitucijai, ypač jos 14 straipsniui: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba.“ Pareiškėjų nuomone, kvalifikacinių reikalavimų aprašas akivaizdžiai prasilenkė su Konstitucijos 14 straipsniu:

... kadangi Konstitucija draudžia kurią nors viešojo gyvenimo sritį reglamentuojančiais teisės aktais nevalstybinei (užsienio) kalbai eksplicitiškai arba implicitiškai suteikti prioritetą prieš valstybinę kalbą. Reikalavimu mokslo darbus skelbti tarptautinėse duomenų bazėse referuojamuose leidiniuose užsienio kalba parengtiems mokslo darbams, nevalstybinei (užsienio) kalbai (ja parašytiems mokslo darbams) suteiktas prioritetas prieš valstybinę lietuvių kalbą (ja parašytus mokslo darbus)... Toks teisinis reguliavimas (LR Vyriausybės nutarimas Nr. 899 – *aut. pasta-ba*) sudaro prielaidas pažeisti konstitucinį lietuvių kalbos, kaip konstitucinės vertybės, statusą (LR Konstitucinio Teismo nutarimas (santrauka) byloje Nr. 18/06, 2007).

Antra, SHM siekė kvestionuoti absoliutų ISI statusą ir jo įtvirtinimą Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Argumentuota, kad Mokslinės informacijos institutas yra JAV įsikūrusi privati įstaiga, teikianti mokamas paslaugas ir kurianti duomenų bazes. „Tai tik viena iš daugelio tarptautiniu mastu pripažintų tarptautinių duomenų bazių, į kurią daugiausia yra įtraukta anglų kalba leidžiamų leidinių. Daug Lietuvos mokslo sričių ir krypčių visiškai neturi joms skirtų ir į Mokslinės informacijos instituto duomenų bazę įtrauktų mokslinių leidinių“ (LR Konstitucinio Teismo nutarimas (santrauka) byloje Nr. 18/06, 2007). Atkreiptas dėmesys, kad mokslinė vertės nustatymas iš esmės perleidžiamas vienai verslo bendrovei, o pats mokslas subordinuojamas institucijai, kuri savo paslaugas gana brangiai parduoda akademinėi bendruomenei. Todėl būtina atsižvelgti ir į kitas duomenų bazes bei mokslinių rezultatų sklaidos būdus. Mokslininkai reikalauja išsiaiškinti, ar LR Vyriausybės nutarimas taip neriboja mokslininko pasirinkimo teisės, susijusios su jų darbu.

Trečia, SHM atstovai reikalavo, kad mokslinės informacijos sklaidai skirtos duomenų bazės ir jose indeksuojamos publikacijos nebūtų naudojamos kaip mokslininko kvalifikaciją įrodantys kriterijai. Buvo atgaivinti gana seniai mokslininkų bendruomenėje išsakomi argumentai, kritikuojantys mokslo citavimo indeksų taikymą vertinant individualaus mokslininko indėlį (Garfield 1979). Šią nuostatą geriausiai liudija LR Konstitucinio Teismo sprendimas, abejojantis formalių sklaidos reikalavimų suabsoliutinimu:

... mokslo darbų vertinimo sistema turi būti tokia, kad apie mokslininko kvalifikaciją ir jo mokslo darbo vertę, reikšmingumą būtų galima spręsti ne vien pagal formalius kriterijus, tokius kaip jo paskelbtų mokslo darbų kiekis, ne vien pagal tai, per kokį laikotarpį ir kokiuose mokslo leidiniuose šie mokslo darbai yra paskelbti, bet visų pirma pagal mokslininko paskelbtų mokslo darbų vertę, reikšmingumą, jų naujumą, originalumą, fundamentalumą, įtaką formuojantis naujoms mokslinių tyrimų sritims ir pan. (LR Konstitucinio Teismo nutarimas (santrauka) byloje Nr. 18/06, 2007).

Pastarosios nuostatos negalima traktuoti tik kaip siekio apsaugoti nacionalinę tapatybę išdavos. Tai buvo pasipriešinimas technokratišioms kontrolės sistemoms, kurioms nesvarbūs moksliniai pasiekimai. Panašią nuostatą galima atrasti ir 2013 m. globalios mokslo bendruomenės priimtoje deklaracijoje dėl mokslinių tyrimų vertinimo. Tais metais JAV Ląstelėlių biologijos draugija išsakė griežtą kritiką prieš bet kokių bibliometrinių parametrų taikymą vertinant mokslinius pasiekimus ir paskatino mokslinių tyrimų centrus, institutus, draugijas ir universitetus pasirašyti San Francisko deklaraciją dėl tyrimų vertinimo (angl. *DORA – declaration on research assessment*).

Tačiau grįžkime prie Lietuviškų SHM. Kreipimasis į LR Prezidentą ir Konstitucinį teismą 2006 m. bei Konstitucinio teismo išaiškinimas 2007 m. buvo SHM kilusio socialinio erzelio apogėjus – vertinimo problema iškelta į aukščiausią viešosios politikos plotmę. Interesų grupėms ir teismams aiškinantis mokslo prigimties klausimus, greta politinės mobilizacijos procesų vyko ir mokslo administravimo sistemos pokyčiai. Administracinė mokslo sistema suskato švelninti kvalifikacinius reikalavimus Lietuvos mokslininkams, ypač socialiniuose ir humanitariniuose moksluose.

2005 m. rugpjūčio 18 d. LR Vyriausybė pavedė Lietuvos mokslo tarybai sudaryti „sąrašą pripažintų tarptautinių duomenų bazių, kuriose referuojamų leidinių moksliniai straipsniai pripažįstami tinkamais vertinant mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų kvalifikaciją“ (LR Vyriausybės nutarimas Nr. 906, 2005). Sudarant šį sąrašą siekta užtikrinti tarptautinių rezultatų sklaidą ir įvardyti tas duomenų bazes, kuriose „referuojami plačiai mokslo visuomenėje žinomi ir cituojami recenzuojami moksliniai žurnalai“ (LMT nutarimo projektas, 2005-12-14), dėl vienu ar kitu priežasčių nepatekę į Mokslinės informacijos instituto duomenų bazes. LMT, gavusi mokslo ir studijų institucijų rekomendacijas, sudarė 17 tarptautinių duomenų bazių sąrašą ir jį patvirtino 2005 m. pabaigoje (LMT nutarimas Nr. VI-24 „Dėl tarptautinio duomenų bazių sąrašo“, 2005 m. gruodžio 19 d.). 2006 m. pavasarį LMT savo sprendimu šį sąrašą papildė dar 12-a duomenų

bazių (LMT nutarimas Nr. VI-30 „Dėl tarptautinių duomenų bazių sąrašo papildymo“, 2006 m. balandžio 24 d.).

Abu LMT nutarimai silpnino ISI diskursą. Nacionalinė kvalifikacijos vertinimo sistema, įtraukdama kelis papildomus akademinio prestižo apibrėžties komponentus, kartu pakeitė ir pačią akademinio prestižo perskirstymo struktūrą. Ji tapo ne tokia griežta, ne tokia ribojanti, kaip anksčiau. Administraciniame lygmenyje iš Mokslinės informacijos instituto mokslinių bazių buvo atimtas išskirtinis normatyvinis statusas. SHM atstovams atsivėrė nauji ir šiek tiek platesni mokslo sklaidos instituciniai kanalai, kurių dėka mokslininkai galėjo kaupti jiems būtina simbolinį kapitalą kitais būdais ir publikuoti savo tyrinėjimų rezultatus gimtąja kalba.

LMT sprendimas patvirtinti tarptautinių duomenų bazių sąrašą buvo svarbus ne tik sprendžiant individualios mokslininko karjeros problemas. Sprendimas struktūravo visą akademinį SHM lauką ir jame esančių veikėjų – mokslininkų organizacijų, institucinių darinių, akademinų žurnalų redkolegijų – elgseną. Naujos normatyvinės taisyklės veikė mąstymą, strategijas, suvokimą, reglamentų kūrimą mokslo ir studijų institucijų viduje, Lietuvos mokslo žurnalų sklaidos ir rinkodaros vizijas, mokslinių darbų ir ataskaitų rašymo stilių⁹. Kitaip sakant, kintanti struktūrinė aplinka privertė prie jos taikytis visus akademinio lauko dalyvius; tarptautinių duomenų bazių (TDB) diskursas greitai pakeitė ISI diskursą.

⁹ Įdomu tai, kad būtent apie 2006–2007 metus mokslininkų gyvenimo aprašuose (CV) ir disertacijų santraukose ties publikacijomis atsiranda priedašų, kurioje duomenų bazėje referuojamas ar indeksuojamas leidinys, kuriame išspausdinta autoriaus publikacija.

TDB diskursas Lietuvoje pragyvavo tik 5 metus, nes 2010 m. LMT sprendimas „Dėl tarptautinių duomenų bazių“ buvo panaikintas. Tam įtakos turėjo dar 2007 m. LR Konstitucinio Teismo išaiškinimas, kad kai kurie mokslininkų kvalifikaciniai reikalavimai (LR Vyriausybės nutarimas Nr. 899, 2001), reikalaujantys turėti publikacijų Mokslo informacijos instituto duomenų bazėse indeksuojamuose leidiniuose, ir habilitacijos procedūrų tvarkos elementai (LR Vyriausybės nutarimas Nr. 962, 2003) pažeidžia kai kuriuos LR Konstitucijos principus. Todėl 2009 m. nauja LR Vyriausybė atšaukia 2001 m. nutarimą dėl minimalių kvalifikacinių reikalavimų, o LMT patvirtina naują mokslininko kvalifikacijos vertinimo aprašą (LMT nutarimas Nr. VII-20, 2009). Naujuosiuose teisės aktuose nebeliko jokių nuorodų į duomenų bazes ir Mokslo informacijos institutą. Naujieji teisės aktai reikalavo, kad pretendentai, norintys eiti mokslo darbuotojų pareigas, būtų paskelbę apibrėžtą skaičių „mokslinių straipsnių recenzuojamuose (periodiniuose, tęstiniuose arba vienkartinuose) mokslo leidiniuose“ (LMT nutarimas Nr. VII-20, 2009). Svarbiausia sąvoka ir sąlyga tapo „recenzuojamas mokslo leidinys“, neapibrėžiant leidinio formos, kalbos ar techninių sklaidos būdų.

Tokiame teisinės bazės kaitos kontekste, kai iš teisės aktų kartu su pakoreguotais kvalifikaciniais reikalavimais mokslininkams dingo „duomenų bazės“ sąvoka, TDB sąrašas tapo pertekliniu ir neveiksmiu dokumentu. Todėl, nepraėjus nė metams po naujų kvalifikacinių reikalavimų patvirtinimo, LMT patvirtintas TDB sąrašas buvo atšauktas (LMT nutarimas Nr. VII-41, 2010). Taip padėtas taškas teisės

aktuose, užbaigęs oficialų ISI ir TDB diskursų dominavimą Lietuvos mokslo administracinėje sistemoje.

Žvelgiant retrospektyviai, galima būtų sakyti, kad 2010 metais iš dalies ir tik trumpam laikui sugrįžta prie tos normatyvinės tvarkos, kuri buvo apibrėžta 1991 m. Skirtumas tik tas, kad grįžimas nereiškė žingsnio atgal. Normatyvinės-administracinės sistemos kaita siekta iš esmės pakeisti lietuviškų SHM lauką ir nusistovėjusias socialines praktikas. Tas sėkmingai ir padaryta. Tačiau kiek pokyčiai atitiko lūkesčius, sunku pasakyti.

Nematomi politinės galios laukai

Sociologiškai vertinant gana trumpą TDB diskurso gyvavimo laikotarpį, galima skirti du šio diskurso raidos etapus: 1) simbolinė kova dėl naujos prestižo sistemos formavimo ir 2) racionali SHM adaptacija prie struktūrinių pokyčių. Pirmasis etapas įdomus tuo, kad į simbolines varžytuves įsitraukė visos SHM disciplinos bei institucijos ir per labai trumpą laiką vaizdžiai atsiskleidė vidinė lietuviškų SHM lauko hierarchija (tiek disciplinų, tiek institucijų). Antrasis etapas žavi tuo, kaip pavienių SHM disciplinų atstovai prisitaikė prie struktūrinės sistemos iš esmės nekeisdami nusistovėjusių praktikų.

Kalbant apie akademinio lauko galios santykių sąrangą, svarbu atkreipti dėmesį į du agentų tipus, kurie gana skirtingai struktūroja administracinę priežiūros sistemą. Pirmajam tipui galima priskirti mokslą prižiūrinčias institucijas, kurios tiesiogiai nedalyvauja moksle. Tai yra administraciniai prievaizdai, kurie dažniausiai atlieka mokslo vertinimo funkcijas. Šioms institucijoms būdingas administracinis

ir pozityvistinis mąstymas, kuris remiasi monizmo principais, ignoruoja epistemologinius disciplinų skirtumus ir siekia atrasti universalius mokslinę vertę objektyvuojančius kriterijus. Tai šalia mokslo funkcionuojanti administracinė sistema, neturinti išpareigojimo mokslo politikai ar strateginių tikslų siekti, o tuo pačiu ir neprisiimanti jokios atsakomybės už savo veiksmų padarinius vertinimo objektui. Siekdama objektyvuoti mokslinės vertės kriterijus, šios institucijos perleidžia bet kokią atsakomybę įsivaizduojamai „tarptautinei mokslo bendruomenei“, kuri administraciniame diskurse interpretuotina kaip „neturinti lokalių interesų, todėl galinti kalbėti objektyviai“. Tačiau tokia „tarptautinė mokslo bendruomenė“ realiaime vertinimo veiksmo virsta bibliometriniu matavimo sistema, kurią valdo ir sukuria verslo bendrovės. Todėl apeliacija į globalaus mokslo bendruomenės balsą yra tik fikcija, kuri užmaskuoja politinės galios santykius, subordinuojančius nacionalinį mokslą lokaliai administracinėms įmonėms.

Kaip minėta, šioms administruojančioms įmonėms būdingas monistinis požiūris į mokslą. Ir tai pilnai suprantama žvelgiant į situaciją iš verslo logikos perspektyvos. Taikyti bendrus kiekybinius rodiklius yra žymiai pigiau, nei atlikti kokybinį vertinimą, kur reikia parodyti daugelio sričių ekspertinį žinojimą, kuris yra labai brangus. Kita vertus, universalus vertinimas arba monistinis požiūris visada padeda išlaikyti dominavimo santykius tarp vertinančio ir vertinamojo. Nei viena disciplina niekada negalės pasiekti idealaus vaizdinio, užkoduoto vertinimo sistemoje, nes jis dažniausiai yra sukonstruotas kitokiuose kontekstuose ir kaip

dirbtinė fikcija. Tai reiškia, kad nesvarbu, kokie bus pasiekimai ir moksliniai tyrimai, jie retai pasieks vertinimo kriterijų aukštumas ir bus kritikuojami kaip „trejetukininkai“.

Geriausi tokių mokslo administratorių pavyzdžiai Lietuvoje yra Studijų kokybės vertinimo centras, kuris 2004 m. buvo atlikęs Lietuvos mokslo vertinimą, ir Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras (MOSTA), kuris įkurtas 2007 m.

Antrojo tipo agentai, kurie struktūruoja administracinę mokslo sistemą, yra glaudžiau susiję su akademinę bendruomenę. Ją sudaro skirtingų disciplinų atstovai ir mokslininkai, kurie atstovauja savo disciplinų ir institucijų interesus ir suvokia atskirų disciplinų epistemologinius vertės atpažinimo skirtumus. Jei pirmojo tipo agentai yra orientuoti į administracinę veiksmą, tai šio tipo dariniams būdingos kritinės diskusijos, kvestionuojančios kriterijus, sisteminius vertinimo principus. Geriausias tokio darinio pavyzdys lietuviškojo mokslo kontekste būtų Lietuvos mokslo taryba.

Pasitelkus Pierro Bourdieu sąvokas, mokslo administravimą galima suprasti kaip konkurencinę erdvę, kur dėl savo galios apibrėžti struktūrinį mokslo lauką tarpusavyje varžosi minėtų tipų agentai. Esminis pokytis administracinėje sistemoje ar vertinimo kriterijuose reiškia politinių santykių struktūros pasikeitimą, kur konkretus agentas įgyja didesnę galią apibrėžti veiksmo normatyvumo ribas ir primesti savo suvokimą apie mokslą. Jei iki 2005 m. nemažas vaidmuo teko Studijų kokybės vertinimo centrui, kuris simbolinę galią įgijo atlikdamas universitetų studijų programų vertinimus, tai nuo 2005 m. svarbiausiu žaidėju tapo LMT.

Šis pokytis atspindėjo tame, kad atsisakyta monistinio požiūrio į mokslą bei pozityvistinio vertinimo. Nutarus mokslinės veiklos kriterijus susaistyti su publikacijomis skirtingose tarptautinėse duomenų bazėse pereita prie bandymų administracinėje vertinimo sistemoje realizuoti pliuralistinę nuostatą – kiekvienos disciplinos atstovai ir jų nuveikti darbai turėjo būti įvertinti globaliose savo disciplinos bendruomenėse.

2005 m. rudenį pradėjus rengti LMT nutarimo „Dėl duomenų bazių“ projektą, jo rengėjai atsidadė keblioje padėtyje. Jiems reikėjo atakoti į kelis esminius klausimus: kokios duomenų bazės turėtų būti įtrauktos į sąrašą, o kokios ne? Kokiais atrankos kriterijais reikėtų vadovautis darant šią atranką: duomenų bazės aprėptimi, tarpusavio persidengimu, tolygiu disciplinų atstovavimu? Užduotis buvo nelengva, viską sunkino sparčiai auganti ir menkai pažįstama informacinių mokslo sklaidos produktų rinka.

Priminsime, kad Mokslo informacijos instituto duomenų bazės ir citavimo indeksai bene kelis dešimtmečius buvo vienvaldžiai lyderiai kalbant apie mokslo laimėjimų sklaidą. Tačiau sparčiai tobulėjančios informacinės technologijos paskutiniajame XX amžiaus dešimtmetyje drastiškai keitė mokslinės informacijos komunikacijos rinką. Išaugo techninės analizės galimybės, atsirado nemažai solidžių konkurentų, kaip *Cambridge Scientific Abstracts*, *EBSCO*, *Scopus*, *Science Direct* ar *ProQuest*, siūlančių vartotojams didesnius informacijos masyvus bei patogesnius jos valdymo instrumentus nei ISI

SCI (Science Citation Index) ar *Web of Science*. Apie 2002–2005 m. mokslinių duomenų bazių operatoriai pradėjo siūlyti ne tik bibliografinę informaciją apie publikacijas ar jų santraukas, bet ir galimybę atsisiųsti visą publikacijos tekstą ar perskaityti jį bei savo citavimo indekso analogus. Pavyzdžiui, 2005–2006 m. informacinių produktų rinkoje galima buvo priskaičiuoti daugiau nei 1300 informacinių produktų: įvairių mokslo disciplinų duomenų bazių, indeksų, santraukų ar bibliografinių sąvadų¹⁰. Būtent naujų subjektų atsiradimas mokslinės informacijos kaupimo, tvarkymo ir komunikavimo rinkoje bei spartus jų produktų gausinimas sunkino lietuviškojo mokslo administratorių apsisprendimą, kokios duomenų bazės turėtų būti įtrauktos į LMT sąrašą.

Būtina priminti, kad sudarant sąrašą siekta sustiprinti visų mokslo disciplinų pozicijas, neišskiriant SHM, kaip ypatingo rūpesčio objekto. Tad SHM institucijos turėjo atsižvelgti ir į potencialią konkurenciją, nes tikslųjų mokslų bei gamtotyros atstovai taip pat norėjo pasinaudoti proga ir sutvirtinti savo institucijos ar disciplinos galios pozicijas. Teigdami apie mokslo institucijos „sustiprėjimą“, mes norime pasakyti, kad akademinis žurnalas suprantame kaip juos leidžiančių institucijų sukurtą akademinės karjeros sistemos segmentą, kur labiau proteguojami savos, o ne kitų institucijų mokslininkai. Tad duomenų bazių, kuriose jau referuoti lietuviški mokslo leidiniai, institucionalizacija įtvirtino naują prestižo perskirstymo sistemą, palankią

¹⁰ Pavyzdžiui, 2006 m. lapkričio mėnesį šios knygos autoriai buvo sudarę 1362 mokslinių duomenų bazių, kurios tuo metu siūlytos vartotojams, sąrašą. Didelė tikimybė, kad šis sąrašas nebuvo baigtinis, bet jis leidžia bendrais bruožais įsivaizduoti, kokia galėjo būti mokslinių informacinių produktų rinka.

būtent konkrečioms institucijoms ir konkrečioms disciplinoms.

Po ilgų ir audringų svarstymų, kas turėtų sudaryti naują prestižo paskirstymo sistemą, 2006 m. LMT patvirtino galutinį 29-rių tarptautinių duomenų bazių sąrašą, kuris turėtų būti naudojamas vertinant mokslinę produkciją ir mokslininko kvalifikaciją. Įdomu tai, kad į sąrašą siūlyta įtraukti dalį tų DB, kurias kiek anksčiau atmetė SKVC kaip negarantuojančias kokybės. Tai rodė ne tik savotišką trintį tarp LMT ir SKVC, bet pirmiausia reiškė, kad Lietuvos mokslininkai gana pragmatiškai siekė institucionalizuoti tuos informacijos sklaidos kanalus, kurie jau buvo naudojami. Šis žingsnis turėjo automatiškai užtikrinti kai kuriems mokslininkams tvirtesnę poziciją akademiniam lauke ir retrospektyviai generuoti jiems simbolinį prestižą. Kitaip tariant, nauja vertinimo sistema buvo kuriama siekiant įteisinti esamą padėtį, o ne remiantis aiškesniais ir labiau argumentuotais sisteminiiais principais.

Sukurta vertinimo sistema akivaizdžiai nebuvo suderinta. Ypač į akis krito netolygi SHM disciplinų reprezentacija DB, kas, suprantama, riboja kai kurių disciplinų mokslininkų karjeros galimybes.

Kaip teigė nutarimo kritikai, „nemažai visuotinai pripažintų ir labiausiai naudojamų tarptautinių duomenų bazių nepateko į Lietuvos mokslo tarybos sudarytą tarptautinių duomenų bazių sąrašą“. Kaip suprantama, kritikos sąvokos, kaip „visuotinai pripažintos“ ir „labiausiai naudojamos“ buvo politinio pobūdžio, sunkiai apibrėžiamos ir galėjo būti taikomos bet kokio sprendimo kritikai. Tačiau jos mobilizavo pavienių disciplinų mokslininkus reaguoti į mokslo politiką, kuri tiesiogiai juos veikia, ir įsitraukti į TDB diskursą. Kritiška kalba kartu implikavo ir ideologinį akademinio lauko, kaip dialogo ir demokratiškos bendruomenės, vaizdinį.

Argumentų, kodėl DB sąrašą turėtų papildyti viena ar kita duomenų bazė arba ką reikėtų pašalinti iš sudaryto sąrašo, buvo begalė. Bet pati situacija – galimybė akademinio prestižo perskirstymo sistemą pakreipti pavienės disciplinos ir institucijos sustiprinimo linkme – skatino vartoti politinę retoriką, kuri pasirinkdavo tik jai tinkamus argumentus. Argumentų politinį pobūdį geriausiai iliustruoja ne kolektyvinis vertės ar pranašumo pripažinimas – kokia DB turėtų būti laikoma svarbia ir įtraukta į DB sąrašą, bet nuvertinimas – kas neturėtų patekti

1 lentelė. Lietuviškųjų SHM disciplinų simbolinė hierarchija naujoje komunikacijos erdvėje 2006 m.

	Simbolinės galios kriterijus	2006 m.
1.	SHM disciplinų akademiniai žurnalai, referuoti LMT patvirtintose duomenų bazėse	Lingvistika, kalbotyra, literatūrologija, filologija, ekonomika, politikos mokslai, filosofija, verslas ir vadyba, sociologija
2.	SHM disciplinų TDB, įtrauktų į LMT sąrašą, bet dar nerefekuojančios lietuviškų žurnalų	Psichologija, edukologija, pedagogika, istorija, informacijos mokslai
3.	SHM disciplinos, kurios nebuvo reprezentuojami LMT sąrašo TDB	Archeologija, socialinis darbas, antropologija, visuomeninė geografija, teisė, etnologija, meno-tyra, teologijos studijos, architektūra

į išrinktųjų kategoriją. Vertės priskyrimas ar nepriskyrimas, kaip klasifikacinis veiksmas, leidžia sutvirtinti klasifikuojančio subjekto pozicijas kitų atžvilgiu. Kaip taikliai yra pastebėjęs P. Bourdieu, kai sprendimas turi būti pagrįstas, jis pasireiškia grynai negatyvia forma, atmetant kitų pasirinkimus (Bourdieu 1984; 56). Kita vertus, bandant suvokti šį nedidelį Lietuvos mokslo politikos fragmentą, nereikia užmiršti, kad daugelis institucijų buvo suinteresuotos matyti DB sąrašė tas DB, kurios jau referavo jų leidinius.

Prisiminus tai, kad DB bazių diskursas gyvybingumo sėmėsi iš mokslo sistemos vertybių apibrėžties, tiksliau, iš įsitikinimo, kad mokslo laimėjimai turėtų būti visos mokslo bendruomenės nuosavybė ir būtent dėl to turėtų būti skatinama kuo platesnė jų sklaida, racionaliausi DB atrankos argumentai, mūsų nuomone, būtų buvę DB dydžio matas, disciplinos reprezentacija ir DB tarpusavio persidengimo laipsnis. Tačiau, kaip leidžia spręsti DB sąrašo analizė, šiuos racionalius kriterijus užgožė politiniai argumentai. Nauja tvarka perstruktūravo kai kurių SHM disciplinų pozicijas galios lauke – vienoms suteiktos geresnės akademinio prestižo ir simbolinio kapitalo generavimo galimybės, o kitos paliktos menkesnėse pozicijose (žr. lentelė 1).

Apibendrinant visą DB diskurso įtvirtinimo laikotarpį lietuviškų SHM vertinimo praktikų kontekste, galima teigti, kad mokslininko kvalifikacija dabar priklausė ne nuo individualių laimėjimų ar įdirbio, bet nuo buvimo institucionalizuotoje komunikacijos erdvėje. Tyrinėjimų medžiaga turėjo būti paversta kilobaitais ir megabaitais bei turėjo cirkuliuoti globaliame

informacijos tinkle. Buvimas suskaitmenintos informacijos sraute reiškė prestižą, galią, pripažinimą ir finansus, o individo vertę pradėjo lemti komunikacijos kanalo (mokslo leidinio) vertė, kurią apibrėžė ne mokslinės komunikacijos intensyvumas, publikacijų skaitomumas, citavimas ar kiti bibliometriniai bei mokslo-metriniai rodikliai, bet išankstinė normatyvinė prestižo apibrėžtis. Būtent tokia situacija vertė lietuviškuosius SHM ieškoti taktinių sprendinių: stiprinti esamus mokslinės komunikacijos kanalus, kuriais buvo naudojama Lietuvoje. Akademinio prestižo skirstymas dabar priklausė nuo lietuviškų mokslo leidinių redaktorių nuostatų ir rinkodarinių gebėjimų.

Lietuviškųjų SHM komunikacinio lauko plėtra

LMT nutarimai privertė mokslo leidinių redaktorius susirūpinti tarptautine žurnalų sklaida ir komunikacija. Suprasta, kad žurnalo prestižas, tiksliau, jo viešas suvokimas dabar priklausė ne nuo publikuojamų straipsnių kokybės ar subjektyvaus konkrečios SHM disciplinos pojūčio, gana taikliai įvertinančio, ko vertas vienas ar kitas leidinys, bet nuo objektyvuoto tipologinio kriterijaus. Žurnalo referavimas ir indeksavimas tarptautinėse duomenų bazėse, kurios apibrėžtos LMT nutarime, reiškė leidinio kokybę, kartu ir išlikimą. Mat savo karjera suinteresuoti mokslininkai neišvengiamai turėjo publikuoti savo tyrinėjimų rezultatus tuose leidiniuose, kurie buvo referuojami DB, o žurnalo buvimas DB garantavo ir rašančiųjų gausą, ir palankų valdžios požiūrį į patį leidinį.

Žurnalų redaktoriai suskubo kreiptis į DB su užklausa apie galimybes referuoti ir indeksuo-

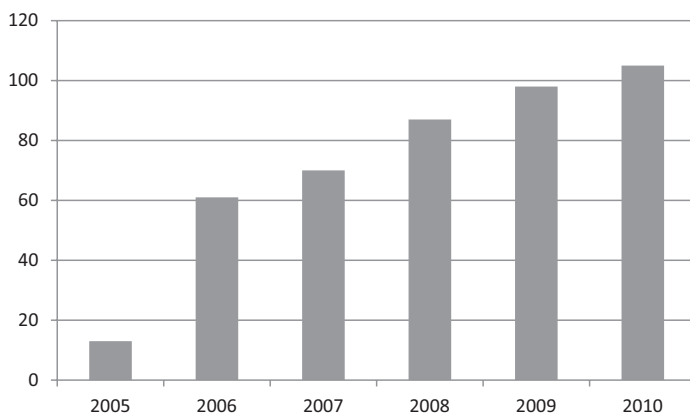
ti jų žurnalus. 2005 m. LMT patvirtinto sąrašo DB buvo referuojama 13 Lietuvoje leidžiamų mokslo žurnalų, o 2010 m. tokių buvo 105. Daugelio žurnalų redaktorių į duomenų bazes kreipėsi dar 2005 m. pabaigoje, tad 2006 m. tarptautinės mokslo komunikacijos tinkluose jau galima buvo aptikti 61 žurnalą (žr. 3 pav.).

Konkreto žurnalo rinkodara neapsiribodavo tik referavimu vienoje DB. Siekta įsitvirtinti kuo daugiau duomenų bazių, nes jų skaičius taip pat tapo savotišku prestižo ženklu, didinančiu žurnalo kokybės pojūtį ir reikšmę. Kiekybiniai parametrai lengvai interpretuojami kaip kokybės rodikliai.

Žvelgiant į tai, kaip LMT nutarimas suaktyvino Lietuvos SHM leidinius imtis tarptautinės rinkodaros ir komunikacijos, norisi glaustai aptarti du tarpusavyje susijusius klausimus: 1) kas

lėmė tokį sėkmingą įsitvirtinimą tarptautinėse duomenų bazėse ir 2) kaip tai paveikė žurnalus bei juose publikuojamų straipsnių kokybę?

Pirma, palyginus 2005 m. ir 2011 m. duomenis, kiek lietuviškų SHM žurnalų buvo LMT sąrašo DB, galima spręsti, kad vienos TDB buvo gana uždaros, o kitos atviros (žr. 2 lentelę). Atviriausia lietuviškai mokslo produkcijai buvo *Index Copernicus* ir *MLA*. Pirmuoju atveju mes turime gana jauną, bendramokslinę, sparčiai augusią duomenų bazę, antruoju – ilgametę. Sparti lietuviškų leidinių augimo dinamika šiose duomenų bazėse leidžia kelti hipotezę, kad jose netaikyti griežti kokybinės atrankos kriterijai, kurių imasi kitų duomenų bazių tvarkytojai. Uždariausios duomenų bazės liko *MUSE*, kuri referuoja JAV, Kanados ir kelių ispaniškai kalbančių šalių SHM periodikos tekstus, bei

3 pav. Lietuvos SHM leidinių, referuojamų ir indeksuojamų LMT patvirtintose tarptautinėse duomenų bazėse ($N = 29$), skaičius 2005–2010 m.

Pastaba: Iš viso 2010 m. buvo referuojami 105 mokslo žurnalai, leidžiami įvairių mokslo ir studijų institucijų. Kadangi vienas leidinys galėjo būti indeksuojamas keliuose duomenų bazėse, besidubliuojantys atvejai nežymėti. Diagramoje fiksuoti pavienio leidinio atsiradimo DB metai, o ne indeksuojamų publikacijų leidybos metai, kadangi kai kurios DB priimdavo indeksuoti ir ankstesnių metų tiražus.

Šaltinis: Sudaryta remiantis Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos tinklalapio duomenimis (<http://www.mab.lt/lt/istekliai-internete/mokslo-zurnalai>).

2 lentelė. LMT patvirtinto sąrašo TDB referuojamų žurnalų skaičius, 2005 m. ir 2011 m.

Eil. Nr.	Duomenų bazės pavadinimas	Kurie mokslai ar disciplinos reprezentuojami duomenų bazėje	Duomenų bazėje referuojamų žurnalų skaičius		Referuojamų lietuviškų SHM žurnalų skaičius	
			2005	2011	2005 / 2006	2011
1	<i>ABC-CLIO (Historical abstracts)</i>	Istorija	1791	2772	0	2
2	<i>Academic Search Premier</i>	Visi mokslai	6863	12102	0	2
3	AGRICOLA	Žemės ūkio mokslai	2216	–	0	0
4	<i>Business Source Complete</i>	Verslas ir vadybos mokslai	1866	2802	2	14
5	<i>CAB Abstracts</i>	Visi mokslai, dominuoja tikslieji	–	–	0	1
6	<i>CEPOL</i>	Policijos ir teisėsaugos tyrinėjimai	–	–	0	0
7	<i>Chemical Abstracts (CAplus)</i>	Chemija	1543	–	0	0
8	<i>Compendex</i>	Inžineriniai mokslai	–	–	0	0
9	<i>EMERALD</i>	Verslas ir vadybos mokslai	399	308	0	1
10	<i>ERIC</i>	Edukologija ir pedagogika	1262	1162	0	0
11	<i>GeoRef</i>	Geografija	–	–	0	0
12	<i>Humanities International Index</i>	Humanitariniai mokslai, literatūrologija	542	2854	0	12
13	IBSS	Socialiniai mokslai	3107	5759	4	8
14	<i>ICONDA</i>	Statybų ir inžineriniai mokslai	400	507	2	3
15	IEEE/IEE	Inžineriniai ir technologiniai mokslai	169	–	0	0
16	<i>IndexCopernicus</i>	Visi mokslai	–	–	0	41
17	INSPEC	Inžineriniai ir technologiniai mokslai	3734	4862	0	1
18	<i>IPSA</i>	Politikos mokslai	879	1286	1	3
19	<i>LISA</i>	Komunikacijos mokslai	476	407	0	2
20	<i>MathSciNet</i>	Matematika	–	–	0	0
21	MEDLINE	Biomedicinos mokslai	4838	5562	0	0
22	<i>MLA</i>	Kalbotyra, lingvistika, filologija	4453	6519	6	31
23	<i>MUSE</i>	Humanitariniai mokslai	284	491	0	0
24	<i>Philosopher's Index</i>	Filosofija	1016	1169	1	7
25	<i>PsycINFO</i>	Psichologija	2016	2497	0	2
26	<i>Science Direct</i>	Visi mokslai, dominuoja tikslieji ir biomedicinos	7061	12614	0	0
27	<i>SocINDEX with Full Text</i>	Socialiniai mokslai, dominuoja sociologija ir politikos mokslai	2226	6023	0	10
28	<i>Sociological Abstracts</i>	Sociologija	1854	5292	1	6
29	<i>SpringerLINK</i>	Visi mokslai, dominuoja tikslieji	798	2638	0	0

ABC-CLIO. Tačiau lietuviškų akademinė žurnalų skaičiaus vienoje ar kitoje duomenų bazėje negalima laikyti DB kokybės rodikliais.

Antra, lietuviškų leidinių skaičiaus augimas DB nulemtas pačių duomenų bazių plėtros. Pastarąją skatino globali konkurencija informacinių produktų rinkoje. Beveik visos DB 2005–2011 m. laikotarpiu gana sparčiai augo. Išimtis buvo tik kelios duomenų bazės, kuriose referuojamų žurnalų skaičius mažėjo. Bendras informacinių produktų augimas skatintas kiekybinės pažangos sampratos. DB pranašumas kitų atžvilgiu galėjo būti pozicionuojamas tik pasitelkiant kiekybines išraiškas ir parodant, kiek didesnė ir pranašesnė yra konkreti DB už kitus panašius produktus. Informacinių produktų vartotojas visada nori didesnių informacijos vienetų, nesvarbu, jie bus naudojami ar ne. Tad rinkos logika vertė didinti informacinius produktus ir jų skaičių. Kita vertus, informacinių produktų vadybininkai turėjo patikinti save ir savo rėmėjus, kad jų produktai tobulėja ir tampa labiau konkurencingi. Taigi šie vidiniai kompanijų augimo rodikliai geriausiai iliustruoti pasitelkus skaičius, kiek naujų leidinių įtraukiama į jų prižiūrimas DB.

Trečia, informacinių produktų vartotojus galima sugundyti ne tik kiekybinėmis išraiškoms, bet ir globalia aprėptimi. Kuo daugiau vienoje duomenų bazėje yra skirtingų šalių leidinių, kuo daugiau regionų reprezentuojama, tuo akivaizdžiau parodomas DB atvirumas mokslo komunikacijai. Susidaro įspūdis, kad DB suteikia galimybę būti išgirstiems tiems mokslininkams, kurių komunikaciją gali blokuoti geopolitiniai veiksniai ar politinės galios konfigūracijos. Tad nuo 2007–2008 m.

daugelis DB vis palankiau žvelgia į mažesnes šalis ir mokslinę produkciją nacionaline kalba. Kita vertus, globali geografinė aprėptis tampa dar vienu svarbiu DB kokybės rodikliu (šalia kiekybinės aprėpties), kurio pradeda paisyti DB valdytojai. Pavyzdžiui, būtent dėl tokio globalėjančio rinkos suvokimo lietuvių kalba publikuojami žurnalai „Problemos“, „Filosofija. Sociologija“ ir „Logos“ įtraukti į Mokslo informacijos instituto duomenų bazes, nors ilgą laiką šis institutas akivaizdžiai buvo susitelkęs tik ties anglų kalba publikuojamais leidiniais.

Ketvirta, informacinių produktų kūrėjų ir valdytojų dėmesys regionams, nacionalinėms kalboms ar pavienėms šalims buvo nulemtas ne tik humanistinio noro suteikti galimybę būti išgirstiems tiems, kurie nekalba angliškai. Įtraukiant į savo produktus vieną ar kitą žurnalą, kurio publikacijos pateiktos menkai žinoma nacionaline kalba, kartu reiškė ir potencialių DB vartotojų rato išplėtimą. Jei vienos ar kitos šalies žurnalas pateko į DB, yra didelė tikimybė, kad šią DB prenumeruos tos šalies bibliotekos. Tad už duomenų bazių plėtros ir atvirumo nacionalinėms kalboms visada slypėjo pelno logika. Ji buvo labai paprasta. Pavyzdžiui, daugelis žurnalų leidėjų dažnai perduoda DB valdytojams dalį autorių teisių ir leidžia čia talpinti savo autorių tekstus. Skaitmeninti tekstai yra prieinami vartotojams arba prenumeruojant DB, kas būdinga bibliotekoms, arba tapus registruotu individualiu vartotoju, kuris už nustatytą mokestį gali atsisiųsti norimą tekstą. Taip generuojamas informacinio produkto pelnas. Tačiau nei autoriai, nei žurnalų leidėjai negauna jokių honorarų už tai, kaip dažnai buvo atsisiųstas ar peržiūrėtas vienas ar

kitas tekstas¹¹. O DB valdytojai ar platintojai gauna pelną tiek iš DB prenumeratos, tiek iš individualių vartotojų.

Penkta, duomenų bazėse pavienis straipsnis traktuojamas tik kaip informacinis produktas. Svarbi yra jo forma, o ne turinys. Teksto forma turi atitikti technologinius sistemos reikalavimus, kurie leidžia patalpinti mokslinį tekstą į informacinę terpę, suderinti jį su paieškos sistema, susaistyti straipsnyje cituojamus tekstus su kitais duomenų bazėje esančiais tektais ir pan. Techninis produkto parengimas (žurnalo skaitmeninimas) dabartinių informacinių technologijų sąlygomis gana greitai išsprendžiamas.

Be to, kad lietuviškų SHM žurnalų tarptautinė ekspansija sutapo su pačių TDB plėtra informacinėje rinkoje, galima buvo stebėti ir kitą reiškinį – kaip globali technologinė forma užvaldo turinį ir devalvuoja teksto prasmę. Siekdamai referavimo ir indeksavimo informacinėje erdvėje, lietuviški SHM žurnalai pradeda keistis. Pirmiausia siekiama techniškai sutvarkyti žurnalo formą, nes būtent techninė išvaizda lemia tai, konkretus žurnalas bus įtrauktas į DB ar ne. Dažniausia DB valdytojai ir vadybininkai, nesuvokiantys lietuvių ar kitos šalies nacionalinės kalbos, žurnalo kokybę vertina pagal kelis parametrus. Žurnale turi būti: santraukos anglų kalba, kurios leidžia susidaryti nuomonę apie tai, kas parašyta nacionaline kalba; citavimo sistemos, rodančios teksto ir analitinės minties pasirodymo kontekstą; pagrindiniai žodžiai, kurie turi palengvinti teksto paiešką dideliame informaciniame masyve; publikavimo periodišk-

kumas; žurnalo deklaracija, kad jis publikuoja tik recenzuojamus straipsnius. Minėti kriterijai pateikiami beveik visų DB aprašuose, skirtuose žurnalų redaktoriams, norintiems pateikti paraišką žurnalui indeksuoti ar referuoti. Jei žurnalas yra techniškai sutvarkytas, tai suteikia jam atitinkamą estetinę vertę, taigi didelė tikimybė, kad jis bus priimtas į DB. Tai suponuoja, kad buvimas „akademiniame prestižo erdvėje“ iš esmės priklauso ne nuo turinio vertės, bet nuo technologinio formos sutvarkymo. Lietuviški SHM žurnalai turėjo greitai prisitaikyti prie technologinių reikalavimų, kuriems pastaruoju metu skiriama vis daugiau dėmesio.

Kita vertus, indeksuojamas žurnalas, kaip prestižą generuojanti erdvė, kartu tampa ir deficitine erdve, dėl kurios rungtis autoriai, norintys publikuoti savo tekstus. Konkurencija dėl erdvės ir publikavimo galimybių lėmė tai, kad kai kurie žurnalai pradėjo riboti publikacijų apimtį. Autorius turėjo gana glaustai pateikti savo tyrimėjimus, neišsiplėsti dėstydamas ir neviršyti nustatytų limitų. Čia taip pat matome, kaip forma lemia turinį.

Tekstų apimtį mažėjimą kai kuriuose žurnaluose lydėjo ir kitas procesas – žurnalų apimtį augimas. Tai nutiko dėl to, kad indeksuojamuose ir referuojamuose žurnaluose siekta publikuoti kuo daugiau straipsnių. Tekstai trumpėjo, o žurnalų apimtys augo. Tai buvo nulemta ne tik geranoriškos redakcijos supratimo ar siekio suteikti žurnalo erdvę kuo daugiau mokslininkų, norinčių pateikti į tarptautinę informacinę erdvę. Kai kurie lietuviški

¹¹ Žinoma, yra įvairių išimčių, kai DB moka žurnalų leidėjams už peržiūrėtos ar vartotojų atsisiųstos medžiagos kiekį, bet tokios sutartys Lietuvos SHM labai retos.

SHM žurnalai tokioje prestižo persikirstymo sistemoje išvelgė ir pelno galimybių. Autoriai buvo kviečiami susimokėti už savo publikacijas. O tai reiškė, kad mokslinę publikacijos vertę diktavo ne turinys, o kapitalo logika. Perfrazuojant P. Bourdieu, galima sakyti, kad tokioje situacijoje simbolinis kapitalas buvo susaistytas su ekonominiu, o recenzavimas, kaip kolegialaus sprendimo dėl mokslinės vertės mechanizmas, tapo antraeilium dalyku¹².

Tačiau buvo ir kitokių atvejų. Didėjantis mokslininkų interesas publikuoti savo tekstus DB referuojamuose žurnaluose didino jų konkurencingumą. Žurnalų redkolegijos, į kurias gausiai kreipdavosi autoriai su pageidavimu publikuoti, galėjo pasirinkti kokybiškesnius tekstus ir atsakyti tiems, kurių straipsnių vertė dėl vienu ar kitu priežasčių buvo akivaizdžiai menkesnė. Kitaip sakant, augantis poreikis publikuoti neišvengiamai paveikė ir mokslinių darbų kokybę.

Abejonės dėl kokybės vertinimo kriterijų, kada publikacijos vertė automatiškai nustatoma atsižvelgus į tai, ji yra institucionalizuotoje komunikacijos erdvėje ar ne, išsakytos dar 2006 m. Kritikavo ne tik tie, kurie rašė mokslo darbus ir turėjo apsispręsti, kur publikuoti. Ir mokslo politikai suvokė, kad technologiniai žaidimai, globali informacijos rinka diktuoja savo sąlygas ir atitraukia dėmesį nuo pačios problemos. Kaip SHM nustatyti tai, kas vertinga, o kas ne? Iš komunikacinio kanalo tikrai nebuvo galima objektyviai nustatyti pavienių publikacijų ar tyrinėjimų kokybės. *Kokybės* sąvokos nepavyko taip operacionalizuoti, kaip tai pavyko tikslųjų

mokslų atstovams, ir pagal ką buvo kuriama mokslinės produkcijos vertinimo metodika.

Nepaisant Lietuvos SHM, mokslo politikų ir administratorių rūpesčio, kaip įvertinti mokslinės produkcijos, kartu ir konkrečiau mokslininko vertę, mokslinės informacijos produktų rinka plėtėsi, o Lietuvoje publikuojami žurnalai sėkmingai įsiliejo į mokslinės komunikacijos erdvę. 2011 m. iš 149 Lietuvoje leidžiamų SHM žurnalų tik 31 išvis nereferuotas jokiose tarptautinėse duomenų bazėse; 13 buvo referuojami DB, kurios neįtrauktos į LMT patvirtintų TDB sąrašą. Per 2005–2010 m. laikotarpį beveik 90 mokslo žurnalų, kurie buvo anapus akademinio prestižo sistemos, taktinių ir rinkodaros sprendinių dėka prisitaikė prie struktūrinių reikalavimų, įgijo kokybės žymenį ir naują statusą.

Savarankiškos prestižo persikirstymo sistemos kūrimas?

Akademinio prestižo persikirstymo sistema, grindžiama kokybės parametrų objektyvumu TDB, atšaukta 2010 m. (LMT nutarimas Nr. VII-41, 2010). Mokslinė publikacijų vertė vėl susieta su recenzavimu: mokslininkas turėjo publikuoti savo tyrimus recenzuojamuose žurnaluose ir nebebuvo varžomas papildomomis sąlygomis, įvardijančiomis struktūrinius akademinio prestižo apmatius. Paradoksalu, kad ISI diskursui išnykus administracinėje plotmėje, jis visgi išliko gyvastingas mokslininkų sąmonėje. Mokslinio gyvenimo praktikos, kasdienė kalba bei suvokimas ir toliau struktūruojami laikantis šio diskurso tvarkos. „Publikacijos ISI“ išlieka

¹² Išsakyta kritika ir pastabos yra labiau hipotetinio ir teorinio pobūdžio.

svariu akademinu žymeniu, gerbiamu tiek mokslininkų, tiek administratorių.

Vienas teigiamų ganėtinai trumpo ISI diskurso gyvavimo laikotarpio padarinių buvo tas, kad šalia diskursyvos kovos dėl lietuvių kalbos statuso išsaugojimo, akademinų žurnalų taktinių-partizaninių sprendinių įsiliejant į tarptautinės komunikacijos lauką bei nuolat išsakomos kritikos administratorių sukurtoms vertinimo metodikoms, lietuviški SHM sugebėjo mobilizuotis ir sukurti savarankišką, kolegialią kokybės vertinimo sistemą. 2006–2008 m. pradėtas projektas, siekiant sukurti tarptautinę mokslinę lituanistikos duomenų bazę, kurioje būtų talpinami kokybinę atranką praėję SHM darbai. Tuzinas mokslo ir studijų institucijų išdiskutavo nacionalinės *Lituanistikos* DB idėją ir kaip ją sistemiskai įgyvendinti (Adomėnas ir kt. 2007).

Skirtingai nei vertinimo sistema, grindžiama indeksavimu TDB, kur individualios publikacijos kokybė buvo susaistyta su jos buvimu institucionalizuotame komunikacijos lauke, naujoje sistemoje sprendimo galia dėl vertės nustatymo sugrąžinama atgal į mokslininkų bendruomenę. Būtent pastaroji turėjo nuspręsti, kiek vertinga viena ar kita publikacija. Kitaip tariant, publikacija *Lituanistikos* DB galėjo būti referuojama tik praėjus individualų kokybinį vertinimą.

Technologinis ir organizacinis vertės nustatymo principas buvo gana paprastas. *Lituanistikos* DB valdytojai surenka visas nustatyto laikotarpio SHM publikacijas; kiekviena jų paskiriama įvertinti dviem recenzentams; recenzentai išreitinguoja kiekvieną publikaciją pagal standartizuotą vertinimo metodiką; jei publikacija įvertinama aukščiau, nei nustatyta

žemiausia kokybės riba, ji automatiškai patenka į duomenų bazę; kitos publikacijos atmetamos. Tokioje technologizuotoje antrinio recenzavimo sistemoje kiekviena publikacija reitinguojama ir įgyja savą kokybės rodiklį (ženklą). Skirtingai nei recenzavimas žurnaluose, kada sprendžiama dėl autoriaus ir jo tyrinėjimų patekimo į mokslinės komunikacijos lauką – publikuoti ar ne, *Lituanistikos* duomenų bazėje vertinimas yra akistata su įvykusiu faktu. Jei pirmuoju atveju patiriama redkolegijų socialinė galia, galinti riboti mokslinių rezultatų viešinimą ir patį mokslinės komunikacijos lauką, tai antruoju – mokslininkų bendruomenės galia iš naujo perskirstyti prestižą ne tik tarp pavienių mokslininkų, bet ir tarp žurnalų bei institucijų. Kolegialus vertinimas tampa savotišku mokslo bendruomenės savireguliacijos mechanizmu, kur sprendimas apie vertę peržengia tiek subjektyvią pajautą, tiek sudėtingas, bet ribotas metodikas, grindžiamas makrorodikliais.

Sukurta *Lituanistikos* DB sistema buvo tobulinama. Nuo bibliografinių duomenų ir santraukų bazės, kokia ji buvo 2007–2008 m. ir iš esmės atliko tik informacijos kaupimo funkciją, ilgainiui pereinama į sudėtingesnę sisteminių lygmenį. 2011–2013 m. *Lituanistikos* valdytojai siekė sukurti citavimo indeksą, kuris leistų taikyti bibliometrinius tyrimų metodus ir rekonstruoti sudėtingą SHM lauko struktūrą. Sparti informacinių technologijų plėtra tai leidžia padaryti ir pozicionuoja *Lituanistiką* kaip unikalų nacionalinį informacinį produktą, nei savo kokybe, nei konceptualumu nenusileidžiantį Mokslo informacijos instituto produktams, kaip *SCI*, *SSCI* (*Social Sciences Citation Index*) ar *A&HCI* (*Arts and Humanities*

Citation Index). Pastarųjų veikimas ir mokslinio darbo svarbos įvertinimas grindžiamas citavimo dažnumo analize, o *Lituanistikos* DB ilgainiui turėtų atsirasti galimybė palyginti citavimo indeksą ir kolegialų vertinimą. Struktūrinius citavimo rodiklius, labiau parodančius istorinį ir dinaminį procesą, galima bus palyginti su kolegialaus vertinimo reitingu.

Lituanistikos DB atsiradimas iš dalies turėjo atlikti ir SHM produkcijos kokybės vertinimo funkciją, t. y. perimti anksčiau TDB patikėtą „objektyvuotos kokybės rodiklio“ vaidmenį. Tikėta, kad nauja sistema leis adekvačiai įvertinti kiekvieną SHM mokslininką ir jo produkciją, tai ilgainiui pasitarnautų Lietuvos mokslo administratoriams priimant sprendimus dėl mokslo ir studijų institucijų finansavimo. Administratoriams tereikėtų žvilgtelėti į reitingus ir jie žinotų, kiek vertas vienas ar kitas mokslininkas, universitetas ar institutas. Nors sukurta DB suteikia tokias galimybes (kiekviena publikacija įvertinta pagal kokybės skalę), kyla dar neišspręsta dilema – viešinti kolegialius, bet anonimiškus vertinimus, ar ne. Sukurtą sistemą taikyti kaip mokslinių tyrinėjimų vertinimo sistemą, t. y. kaip akademinio prestižo perskirtymo sistemą, ar ne?

Pagrindinė konceptuali šių svarstymų problema ne tik gvildena opius etikos klausimus, kurie svarstomi pačių *Lituanistikos* DB valdytojų, bet pirmiausia susijusi su lituanistikos, kaip tyrinėjimų bei problematikos lauko, apibrėžimu. Mat kuriama nauja duomenų bazė siekė būtent kaupti duomenis apie Lietuvos visuomenės, kultūros, kalbos ir istorijos studijas. Plėtojant lituanistikos tyrinėjimus ir stiprinant lituanistinę SHM

prigimtį, kai kurie tyrinėtojai, kurie domisi ir publikuoja darbus ne lituanistikos temomis, gali būti atribojami ir nepatekti į *Lituanistikos* kuriamą bei kontroliuojamą komunikacinį lauką. Žvelgiant į šią situaciją iš bendresnio akademinio lauko perspektyvos, galima sakyti, kad kuriama nauja struktūrinė prestižo sistema privilegijuoja kai kurias tyrinėjimų sritis. Dėl taikomų *Lituanistikos* apibrėžčių globalaus pobūdžio tyrimai, mokslininkų siekis dalyvauti tarptautiniame diskurse ir publikuotis užsienyje gali būti marginalizuoti vien tik dėl to, kad iš esmės nederą su lituanistikos apibūdinimu. Tai skatina potencialų konfliktą – priešpriešą globalu *versus* lokalu, kur lokaliems tyrimams suteikiama didesnė privilegija nei globaliems. Šį konfliktą *Lituanistikos* DB koncepcijos kūrėjai labai aiškiai suvokė, todėl siekė pasiūlyti ekspansyvų lituanistinių studijų apibrėžimą, kuris būtų kuo atviresnis SHM tyrinėjimų įvairovei (Adomėnas ir kt., 2007). Tačiau atsivėlgiant į globalias mokslo politikos tendencijas, kada vis dažniau ir aktyviau kritikuojamas bet kokių mokslometrinių rodiklių taikymas vertinant mokslinius pasiekimus, mes gana griežtai pasisakytume prieš *Lituanistikos* duomenų bazės pajungimą kontrolės tikslams ar naujo disciplinavimo įrankio įvedimą.

Pabaiga: diskursyvos slinkty

Per du posovietinius dešimtmečius Lietuvoje SHM vertinimo kriterijų paieškos daugiau ar mažiau sukosi apie *tarptautiškumo* sąvoką. Vertintojai arba siekė priartinti Lietuvos SHM prie tarptautinių kriterijų ir pasaulinio mokslo, arba atsispirti tarptautiškumo ir GTM diktatui. Šioje odisejoje išskirtini 6 etapai:

- (1) *SHM (savi)refleksijos užuomazgos (1994–1996 m.)*. Šiuo laikotarpiu išryškėja pastangos reflektuoti savo atstovaujimų disciplinų būklę. Pagrindinis dėmesys kreipiamas į sovietinį palikimą ir nepakankamą finansavimą. Atsižvelgiant į pastarąsias prielaidas siekiama išryškinti stipriausias SHM puses, aktualiausias problemas ir ateities perspektyvas. Netiesiogiai svarstomi „moksliškumo“ ir kokybės kriterijai. Pagrindiniai šio SHM vertinimo etapo veikiantieji asmenys – E. Vilko komisija ir Norvegijos mokslo tarybos ekspertai.
- (2) *SHM reakcija į naujus „moksliškumo“ standartus (1998–1999 m.)*. Antra diskusijų banga susijusi su R. Apanavičiaus vadovaujamos ekspertų grupės siūlytais SHM vertinimo kriterijais: publikacijų skaičius; publikacijų reikšmingumas, vertinamas, atsižvelgiant į tarptautinį pripažinimą ir citavimą; fundamentinių ir taikomųjų tyrimų darba. Šis kriterijų rinkinys nemažai kritikuotas. Svarbiausi kontrargumentai: SHM bandoma vertinti neatsižvelgiant į jų specifika, t. y. pagal gamtos ir tikslųjų mokslų kriterijus; SHM yra lokalūs, todėl tarptautiškumo kriterijus jiems netinka; formalizuoti kriterijai netinkami vertinti SHM turinio kokybės.
- (3) *SHM specifikos, tarptautiškumo ir lietuvių (kaip mokslo) kalbos statuso svarstymai (2002–2004 m.)*. Po ekspertinių grupių analizės LMT peržiūri SHM kokybės vertinimo kriterijus. Kaip vieni svarbiausių SHM kokybės rodiklių paskelbti tarptautiškumas ir reikalavimas SHM tekstus skelbti užsienio leidiniuose. Paaikškėja, kad didelė dalis SHM (tiek individualiame, tiek instituciniame lygmenyje) šių kriterijų netenkina. Šioje situacijoje SHM atstovai naudoja įprastus kontrargumentus apie gamtamokslinių prieigų ribotumą, SHM lokumą ir kitoniškumą, kuriuos papildė konstituciniu argumentu, kad LR Konstitucija užtikrina Lietuvos mokslininkams galimybę ir teisę vykdyti tyrimus bei skelbti jų rezultatus nacionaline kalba. Taip pat verta dėmesio rinktinė Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos (2004), kur atlikta didžiosios dalies SHM disciplinų revizija, įvertinta jų kokybė ir perspektyvos.
- (4) *Publikacijos tarptautinėse duomenų bazėse, kaip SHM „moksliškumo“ ir kokybės kriterijus (2005–2010 m.)*. 2005 m. LMT iniciatyva svarstytas ir įteisintas naujas vertinimo kriterijus – publikacijos leidiniuose, kurie įtraukti į tarptautines LMT pripažintas duomenų bazes. Tarptautinė duomenų bazė suvokta kaip kokybės užtikrinimo kriterijus, todėl į ją patekęs žurnalas traktuojamas kaip universalūs „moksliškumo“ standartus atitinkantis leidinys. Todėl straipsniai tokia žurnale turėtų rodyti realų SHM atstovų lygį. Tik atsiradęs šis kriterijus traktuotinas kaip bandymas „apeiti“ aukščiau minėtą LR Konstitucinio teismo sprendimą: nelieka reikalavimo publikuoti užsienio kalbomis, tačiau kartu nutylima, kad pagrindinė į tarptautines duomenų bazes patekusių žurnalų kalba – anglų.
- (5) *Lituanistikos duomenų bazė ir naujos lituanistinių tyrimų programos įsteigimas (2007–2009 m.)*. Detalus ekspertinis SHM vertinimo kriterijų svarstymas kuriant duo-

menų bazę *Lituanistika*. Be išorinio (gamtos mokslų atstovų) įsikišimo sudaromas rinkinys kriterijų, įgalinančių, viena vertus, peržiūrėti SHM tyrimų ir tekstų kokybę, kita vertus, įvertinti konkrečių mokslininkų ar jų grupių indėlį į nacionalinės kultūros tyrinėjimus bei socialinį jų poveikį. Vienas iš *Lituanistikos* duomenų bazės kūrimo rezultatų – „Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programa“. Šioje programoje SHM darbų kokybė vertinama pagal indėlį į nacionalinės kultūros tyrimus, lituanistikos mokslinių tyrimų rezultatų indėlį į valstybės humanistikos plėtrą, mokslinio pagrindo suteikimą tautinės savimonės ugdymui ir lituanistinio paveldo apsaugai.

- (6) *Tarptautinių duomenų bazių, kaip SHM kokybės kriterijaus, atšaukimas (nuo 2010 m.)*. Duomenų bazių, kaip kriterijaus, sistema kurį laiką atliko savo funkciją, tačiau ilgainiui ji tapo neveiksminga. Tik įdiegus šią sistemą, į pripažintinių leidinių sąrašą pateko nedidelė dalis Lietuvoje leidžiamų akademinų žurnalų, o laikotarpio pabaigoje dauguma šių žurnalų jau pateko į LMT pripažįstamas duomenų bazes. Taigi šis kokybės užtikrinimo kriterijus nebeatliko savo funkcijos, todėl buvo keistinas. Remiantis 2010 m. LMT nutarimu, pereita prie straipsnių recenzuojamuose leidiniuose, kaip vieno svarbesnių SHM kokybės vertinimo kriterijų.

2010 m. nėra SHM mūšio už išlikimą, autoritetą ir prasmę pabaiga. Tai yra tik momentas, kada į sceną įžengia nauji žaidėjai (pvz., MOS-TA) ir kurį dar reikia išsamiai ištirti; tik galios santykių konfigūracijos pokytį žymintis taškas.

Nepaisant to, Lietuvos mokslo administratoriai ateityje atiduos savo simpatijas globaliam ar lokaliai dėmeniui (labiau tikėtina, kad globalaus mokslo vaizdiniai nugalės nacionalinės tapatybės vedinius), sociologiniu požiūriu, bandymai mokslinės veiklos vertinimą susaistyti su techniniais sprendimais rodo unifikuojančios kontrolės sistemos plėtrą. Sistemos, kuri varžo, kontroliuoja ir struktūroja mokslinę mintį. Savo prigimtimi pliuralistinis mokslas, kaip apibrėžta socialinė sistema, subordinuojamas monizmui išpažįstančiam technologiniam režimui. O tai tikrai nėra gerai.

Technologinis-administracinis mąstymas kvestionuoja mokslininkų bendruomenės savireguliaciją arba žvelgia į ją įtariai, nes ji iš prigimties nepavaldi objektyvacijai ir kontrolei. Technokratas nori apskaičiuoti abstrakčią sisteminių cituojamumo ir publikacijų rodiklių vertę, ką iš tikrųjų sunku padaryti, ir linkęs griežtai vertinti tuos, kurie įsivaizduojamos vertės nesukuria. Kurdamas kokybę ar vertę objektyvuojančias sistemas administracinis-technokratinis mąstymas konstruoja ir palaiko akademinio lauko hierarchijas: vieniems leidžia akumuliuoti simbolinį kapitalą, o kitus palieka marginalinėse pozicijose; išskirtinį statusą suteikia monistinėms žaidimo taisyklėms, tuo pat metu apsunkindamas pliuralistines vertinimo praktikas.

Manytume, kad toks technokratinis diskursas kartu kuria iliuziją, kad socialinė ir politinė galia lokalizuojama mokslo bendruomenėje, kuri pati su savimi turi konkuruoti dėl simbolinės, finansinės galios bei prestižo. Bet tai tik hegemoninė iliuzija, užgimusi administraciniame aparate ir imperatyviai primesta mokslo

bendruomenei šio aparato generuojamų suvokimo schemų. Tikroji galia lieka rankose tų, kurie siūlo administracinę kalbą ir joje slypintį drausminantį žvilgsnį. Technokratinis diskursas

verčia užmiršti tai, kad bet koks vertinimas, kaip sprendimas apie dėmesio centre atsідurusį objektą, visgi yra socialinis veiksmai ir gyvas santykis su pasauliu, kuriame gyvename.

LITERATŪRA

Adomėnas, Mantas ir kt. 2007. *Tarptautinė mokslinė duomenų bazė „Lituanistika“: galimybių studija*. Kaunas: Technologija.

Advisory Board. 1996. *Evaluation of Research in Lithuania. Volume I: General Observations and Recommendations*. Oslo: The Research Council of Norway.

„Ar valstybė turi mokslo plėtos viziją? 1. Humanitarinių mokslų būklė“, *Kultūros Barai*, 1998, Nr. 3.

„Ar valstybė turi mokslo plėtos viziją? 2. Humanitarinių mokslų būklė“, *Kultūros Barai*, 1998, Nr. 4.

Ašmontas, Steponas. 1998. „Lietuvos mokslo sistemos reforma ir valstybiniai mokslo institutai“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 4–5 (1998-02-25 / 03-11).

Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Dargys, Adolfas. 1996. „Mokslas Lietuvoje – norvegų nuomonė“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 3 (1996-02-07).

Garfield, Eugene. 1979. „Is Citation Analysis a Legitimate Evaluation Tool?“, *Scientometrics*, 1 (4).

Holvoet, Axel. 2003. „Kaip vertinsime humanitarų darbą“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 20 (2003-11-20).

„Humanitarinių ir socialinių mokslų vertinimo kriterijai: mintys iš diskusijos seminare, kurį surengė Mokslo ir studijų departamentas bei Atviros Lietuvos fondas 1998 m. gruodžio 19 d.“, *Kultūros barai*, Nr. 2.

Janulaitis, Arvydas. 1994. „Kokia mūsų mokslo plėtos strategija“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 3 (1994-02-10/23).

Juodka, Benediktas. 2002. „Vienintelė mokslo problema – finansų stygius“ [A. Bačiulio interviu su B. Juodka], *Veidas*, Nr. 42 (2002-10-17).

Kuolys, Darius. „Apie kitamokslius ir jų politiką“, *Kultūros Barai*, 1998, Nr. 4.

Lietuvos mokslo taryba. 1994. „Lietuvos mokslo tikslai ir plėtotės principai“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 18 (1994-11-30).

Nekrašas, Evaldas. 1995. „Socialinių mokslų Lietuvoje būklė ir perspektyvos“, *Kultūros barai*, 1995, Nr. 8/9.

Nekrašas, Evaldas. 2003. „Ar Lietuvos mokslininkas turi teisę rašyti lietuviškai?“, *Kultūros barai*, 2003, Nr. 12.

Pakalnis, Romas. 2003. „Kalba: mokslininko pasirinkimas“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 22 (2003-12-18).

Petrauskas, Antanas. 2004. „Ar lengva pasitikrinti savo mokslines nuostatas“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 4 (2004-02-19).

Rubikas, Jonas. 2004. „Mokslas: laisvė daryti, laisvė rašyti, laisvė vertinti“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 6 (2004-03-18).

Samalavičius, Almantas. 1998. „Humanitariniai tyrimai ir jų vaizdiniai“, *Kultūros Barai*. 1998, Nr. 5.

Samalavičius, Almantas. 2004. „Mokslo kalba, vertinimas ir nacionaliniai kontekstai“, *Kultūros barai*, 2004, Nr. 1.

Slizys, Rimantas ir Žurauskas, Stanislovas. 1996. „Mokslo ir studijų plėtotė 1997–2000 metais“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 12 (1996-06-28).

Šliogeris, Arvydas. 2004. „Humanistika ir lietuvių kalba“, *Naujoji Romuva*. 2004, Nr. 1.

Tamulaitis, Gintautas. 2003. „Dalinti ar nedalinti?“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 20 (2003-11-20).

Thomson Reuters Web of Science. Interaktyvi prieiga: http://thomsonreuters.com/products_services/science/science_products/a-z/web_of_science/.

Viliūnas, Giedrius (sud.) 2004. *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Vilkas, Eduardas ir kt. 1994. „Lietuvos valstybinių mokslo ir studijų institucijų veiklos vertinimas: pirmojo vertinimo etapo (anketinio vertinimo) išvados ir siūlymai“, *Mokslo Lietuva*, Nr. 18 (1994-11-30).

TEISĖS AKTAI

Agreement on Evaluation of Research in Lithuania between the Royal Norwegian ministry of Education, Research and Church Affairs and the Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania. March–May, 1996.

LMT. Nutarimas Nr. V-39, 2003 m. kovo 3 d., *Gimtoji kalba*, 2003 m. balandis.

LMA, LR Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas, Europos Sąjungos ateities Lietuvos forumo taryba. 2003 m. lapkričio 17 d. sesijos „Lietuvių kalbos padėtis moksle ir visuomenėje“ Rezoliucija, *Mokslo Lietuva*, Nr. 22 (2003-12-18).

LR Seimo nutarimas „Dėl lietuvių kalbos politikos ir perspektyvų Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare“. 2003 m. gruodžio 18 d. Nr. IX-1938. Vilnius.

LMT nutarimas Nr.VI-24. 2005. „Dėl tarp-tautinių duomenų bazių sąrašo“, 2005 m. gruodžio 19d. *Valstybės žinios*, 2005-12-31, Nr. 153-5669.

LMT nutarimas Nr.VI-30. 2006. „Dėl tarp-tautinių duomenų bazių sąrašo papildymo“, 2006 m. balandžio 24 d. *Valstybės žinios*, 2006-05-18, Nr. 56-2017.

LMT nutarimas Nr.VII-20. 2009. „Dėl minimalių kvalifikacinių valstybinių mokslo ir valstybinių institucijų mokslo darbuotojų pareigybių reikalavimų aprašo patvirtinimo“ 2009 m. spalio 12 d. *Valstybės žinios*, 2009-10-22, Nr. 126-5472.

LMT nutarimas Nr.VII-41. 2010. „Dėl Lietuvos mokslo tarybos 2005 m. gruodžio 19 d. nutarimo VI-24 ir 2006 m. balandžio 24 d. nutarimo VI-30 pripažinimo netekusiais galios“, 2010 m. birželio 21 d. *Valstybės žinios*, 2010-07-20, Nr. 86-4578.

LR Vyriausybės potvarkis Nr. 40p. 1994. „Dėl

valstybinių mokslo institutų ir aukštųjų mokyklų veiklos įvertinimo“ 1994 m. sausio 20 d. Įsigaliojo iškart.

LR Vyriausybės nutarimas Nr.899. 2001. „Dėl minimalių kvalifikacinių valstybinių mokslo ir studijų institucijų dėstytojų ir mokslo darbuotojų pareigybių reikalavimų, Konkursų valstybinių mokslo ir studijų institucijų dėstytojų ir mokslo darbuotojų pareigas eiti organizavimo, dėstytojų ir mokslo darbuotojų atestavimo tvarkos ir Pedagoginių vardų suteikimo universitetuose tvarkos patvirtinimo“, 2001 m. liepos 11 d. *Valstybės žinios*, 2001-07-19, Nr. 63-2283.

LR Vyriausybės nutarimas Nr.906. 2005. „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 11 d. nutarimo Nr. 899 „Dėl minimalių kvalifikacinių valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų pareigybių reikalavimų, konkursų valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų pareigas eiti organizavimo, mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų atestavimo tvarkos ir pedagoginių vardų suteikimo universitetuose tvarkos patvirtinimo“ pakeitimo“, 2005 m. rugpjūčio 18 d. *Valstybės žinios*, 2005-08-23, Nr. 102-3786.

LR Vyriausybės nutarimas Nr.962. 2003. „Dėl Habilitacijos tvarkos patvirtinimo“, 2003 m. liepos 18 d. *Valstybės žinios*, 2003-07-23, Nr. 73-3396.

LR Prezidento dekretas Nr.628. 2006. „Dėl kreipimosi į Lietuvos Konstitucinį Tesimą“, 2006 m. gegužės 22 d. *Valstybės žinios*, 2006-05-25, Nr. 59-2083.

LR Konstitucinio Teismo nutarimas byloje Nr.18/06. 2007. „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 11 d. nutarimo Nr. 899 „Dėl Minimalių kvalifikacinių valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų pareigybių reikalavimų aprašo, Konkursų valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų pareigas eiti organizavimo, mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų atestavimo tvarkos aprašo ir Pedagoginių vardų suteikimo universitetuose tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2005 m. rugpjūčio 18 d. redakcija) 2.3.1 punkto, šiuo Lietuvos Respublikos Vyriausy-

bės nutarimu (2005 m. rugpjūčio 18 d. redakcija) patvirtinto Minimalių kvalifikacinių valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo darbuotojų, kitų tyrėjų ir dėstytojų, dirbančių humanitarinių ir socialinių mokslų srityse, pareigybių reikalavimų aprašo (2005 m. rugpjūčio 18 d. redakcija) 2.2, 2.5, 3.1.2, 3.1.3, 3.1.4 punktų ir Lietuvos Respublikos

Vyriausybės 2003 m. liepos 18 d. nutarimu Nr. 962 „Dėl Habilitacijos tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos habilitacijos tvarkos 3.1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, 2007 m. gegužės d., *Valstybės žinios*, 2007-05-12, Nr. 52-2025 (santrauka http://www.lrkt.lt/dokumentai/2007/santrauka_2007-05-05.pdf)

ABSTRACT

SEARCHING FOR THE VALUE OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES IN LITHUANIA: MONISM, PLURALISM AND ADMINISTRATIVE CONTROL

The article analyzes the evaluation discourse and practices of Lithuanian social sciences and humanities (SSH). The special attention is also paid at the ways, in which two rival philosophical conceptions of science – monism and pluralism – structure national field of science. The issues of recognition and identification of scientific value are discussed structurally reconstructing the major premises and approaches in the social sciences and humanities evaluation discourse from 1994 to 2015. The article as well reveals what social implications in academia the legal and administrative decisions generated by this discourse had, and what were the reactions to the decisions by the research communities in social science and humanities. We argue that the dynamics of the administrative system is generated not only by the tension between monism (positivism) and pluralism (epistemic variety) but also by resistance of research communities to increasing administrative control. The latter form of control employing its technical decisions implicitly devalues SSH and negates their meaningfulness. Administrative control orients towards global systems of symbolic prestige, which results in reproduction of unequal power relations between different research disciplines as well as between researchers and research administrators.

dr. Liutauras Kraniauskas
Socialinių pokyčių studijų centras
Klaipėdos universitetas
Minijos g. 153
LT-93185, Klaipėda
El. paštas: liutauras.kraniauskas@gmail.com;

dr. Aldis Gedutis
Socialinių pokyčių studijų centras
Klaipėdos universitetas
Minijos g. 153
LT-93185, Klaipėda
El. paštas: aldis.gedutis@ku.lt